

“Scripture Application & Leadership Training”

Bola SALT

(Revision 3)

THE SALT PROJECT

SALT TOPIC OUTLINES

Lesson 1: SI GI RAMAI NAVAI A NITA MUHOLI?	2
Lesson 2: A VURE I NGARU HITA I MANGA A BAKOVI KAMUMU I NGARUA E TUNA!!!	5
Lesson 3 A VURE I NAVAI	8
Lesson 4: A MAKANARONA VURE	11
Lesson 5: GE KORU NAVAI RA NI LAHO NE HITA TURANA A VURE?	13
Lesson 6: I TAHOKA A VUHUNA A HINI A VURE I RATA RIKE HITA	15
Lesson 7: A VINARA NA VURE!!!	17
Lesson 8 E rei e Satan, a ra a maka maheto vona?	21
Lesson 9: I NAVAI SI RATA A NARO HALE?	23
Lesson 10: I VAKABELE A RA A NARO HALE?	25
Lesson 11: SI MATAI A NIDODO NA VURE NA HINI I KORIMULE HITA	28
Lesson 12: A RA NIKORIMULE?	30
Lesson 13: A RA MAKAKILAKILA NA VIRI I LUHOI TOREA E KRISTO	32
Lesson 14: A DALA NI RANGI A PILE	35
Lesson 15: I NAVAI SI GI MALAMALA?	37
Lesson 16: SI GI VOROKI NAVAI A NARO HALE?	39
Lesson 17: I NAVAI SI GI PUGA VOROKI A NARO HALE NE HURIKI RANGA?	41
Lesson 18: A KABU KIROKO I RAMAI E KRISTO GE MADE NAVAI?	44
Lesson 19: O PELEKADO, O HABI A NGAVA	46

A VURE, E HURIKI A BAKOVI

Lesson 1: Si gi ramai navai a nita muholi?

A vuhuna ngava: E huriki lobo ri ramai a maki ri luhoi tora vona. Ranga ri lohoka vona a hini nga. I ranga i uka. Hita lobo si gi tonia a maki si luhoi tore, turana a nitana Vure, lakea bara si laho na nia muholi. E Isu kikeri a viri i laho koea na malala, i uka ma i varoru!

A. E rei i tahoka a nita muholi. E rei i tahoka a taminga?

1. E huriki i uka ma ri luhoi tora, ri luhoi tora na maki tatami legelege. Rom 1:18 [2 Tes. 2: 9-11; Sng. 14: 1]
2. E Paulus i taki e huriki a tara ne Kristo o Kolosi nahea ri gi longo mai a niluhoi na malala. A tara ne Kristo i kara ni ramai a taminga. Kol. 2: 8 [1Ion. 2: 26]
3. A Vure i ngaru e huriki ri gi kavurikea na hatene ria, na naro muholi. Ion. 4: 23-24
4. Hita bara si tora na ni luhoi tore, e Kristo, bara si kului na nita muholi a maka taminga, a hini si luhoi varoru a Vure. Kol. 1: 10 [2Pe. 3: 18]
5. E hurii ri luhoi tora, ri gi matai, ri gi ramai a nita muholi pololilo na nitana Vure, ra Baibel. Na nitana Vure kunana bara si matai a nita muholi, lakea a nita muholi bara i kuloia a ngava taminga.

B. “Lakea bara mu lohoka vona a ngava muholi. Muri a ngava muholi bara i rata mua, mu matukapaga.” Ion. 8:32

1. A viri i uka ma i luhoi tora i uka ma i matukapaga, a vuhuna i luhoi a ngava taminga.
2. A viri i luhoi tora karaba i tahoka ranga niluhoi taminga, bara ri rata ia i vora ne ria.
3. A viri i tora a niluhoi vona tara i tahoka ranga niluhoi tatami i luhoi. E Isu kikeri a viri i uka tara maki i varoru vona.

C. A maki dagi si bolea, a ngava muholi na Vure, a vuhuna bara i tahoka a kanena a maki si luhoia.

kana	→	kai	→	kanena
luhoi	→	pasi	→	rata

1. A niluhoi ne hita na Vure i vakabele a narone hita, i manga a kanena kai i rata i bele a kanena.
2. I tahoka a dala i rua:

Ngava muholi → Matukapaga → Nivivi
 Taminga → Vorakato → Nimadihi

Ion. 10: 10
2Tes. 2: 9-12

- a) Si mata e huriki ri dili na maregoa legelege, ri ratapile ria turana e huriki ranga. (left tree on poster 1)
  - b) Na tahuna si luhoi torea e Kristo, i tahoka ranga taminga si tabana ni nugu na Vure i naro navai, i rata navai hita. (middle tree on poster 1)
  - c) A viri i moro ni luhoi torea e Kristo bara i kuloi a taminga na nita muholi na tahuna i matai a nitana Vure. (right tree on poster 1) Pali i tabana bara i tahoka ranga niluhohi taminga i tabana. I uka tara a viri ge i uka niluhohi varoru na Vure, e huriki lobo. Pali a Vure kunana i malamala.
3. Ra dala ni rata a viri ala taku i pulo a vilona i kara ni pulo a nimade na tanga:
- a. A viri tara i pulo a vilona na tahuna i longo a Velenga Kamumu.
  - b. I vajakibgi a vekebga janyny be gyruju rabgam u tovo ria ni ramai e Bakovi Dagi. Ni gale “rata e huriki a murimuri. Mat. 28: 18-20
  - c. E huriki a murimuri ri kori e huriki ranga ri gj ramaia e Isu.
4. O gi a maka ves polotano, o koli a ninana nga:
- I ta navai vona a ngava muholi, o ni lohoka ne Isu?
  - A nimade vomu ge tebi navai, manga a nitana Vure nga i taki?
    - i. Ion. 8: 32
    - ii. Ion. 14: 6
    - iii. Hos. 4: 6
    - iv. [Gal. 5: 7-10]
    - v. [Ion. 8: 44-45]

D. A pelegona a ngava e “muholi”: *A ngava “muholi” i vakasiri a ra maki i mata navai, i bele navai!*

E. O mata na nitana Vure, bara o puruvisa a ngava muholi

1. O matai a nitana Vure. [Apo. 17: 10-11] (the Bereans)
2. O leho ni tovo kamumu a nitana Vure. [2Tim. 2: 15] (a vora i vakalongo kavakava a ngava muholi)
3. A Nitana Vure i dagi hateka. [2Tim. 3: 16-17] (A Hinere lobo i bele na ngavana Vure)

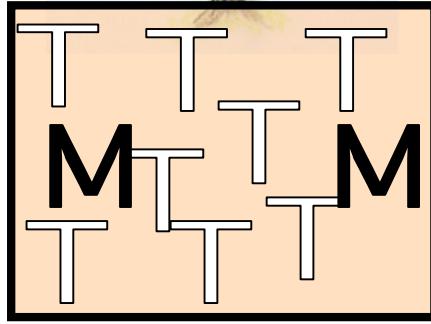
4. A Hanuna Vure bara i kori ioe. [Ion. 16: 13] (A Hanuna Nita Muholi ... bara i vakasiri ne mua a nita muholi lobo)
5. Tovo e huriki ranga ri kara ni tovo tabu e huriki ranga. 2Tim. 2:2

F. Lohoka na Ngava muholi na Vure, lakea i uka ma o ramaia, a maki hale hateka.

1. A lohokanga si tahoka na tahuna si ramai a ngava muholi.
2. Masia a ra e Isu ta vona na bakovi ru hae a rumu. Tara i tahoka a lohokanga, tara i uka. Mat. 7: 24-27

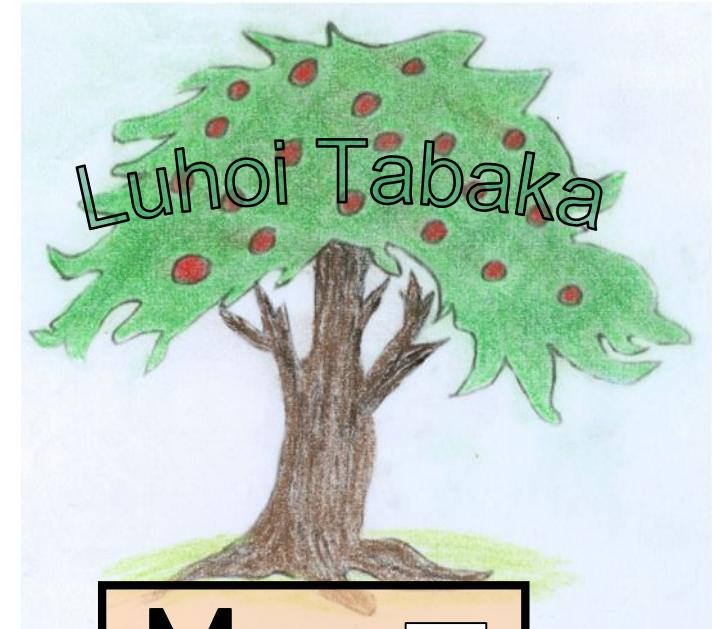
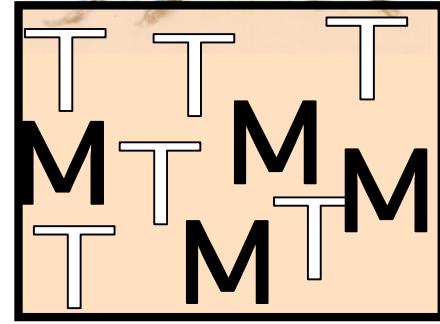
Poster “Lakea bara mu LOHOKA vona a ngava MUHOLI. Muri
a ngava MUHOLI bara i rata mua, mu MATUKAPAGA.
Ioanes 8:32

I uka ma i luhoi

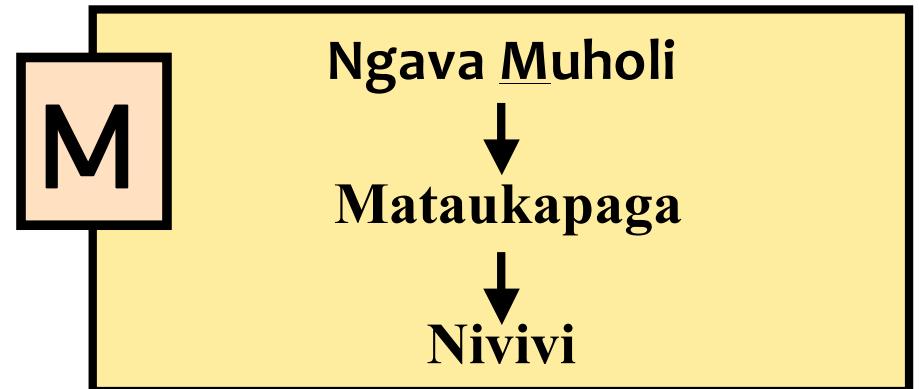
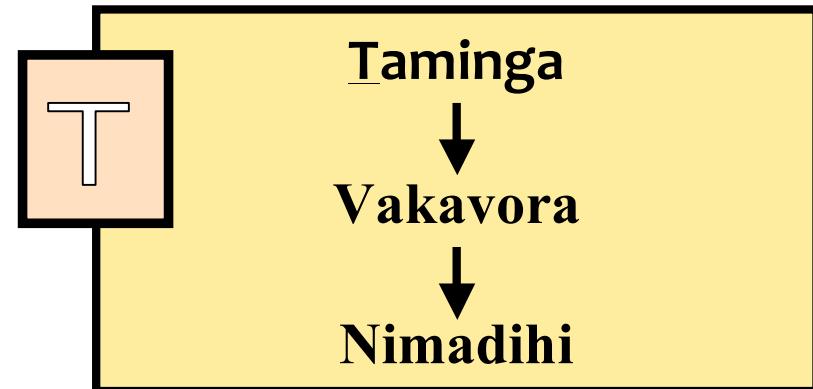

2 Tes. 2: 9-12

Iluhoi karaba

Ioa 10: 10

Lesson 2: A VURE I NGARU HITA I MANGA A BAKOVI KAMUMU I NGARUA E TUNA!!!

A vuhuna ngava: A lesion iea i ta na Vure i matakari hita manga e tamane hita, i ngaru ni laho tabukoi turane tuna mai. Tara tabu, a Vure i ru a leho ne tamane hita na malala, ge manga e Tamane hita na hunu. E Tamane hita na malala ri kara ni rata hita bara i uka ma si gi matakilalea a Vure. Si gi kuloia navai ra hini nga? Tara nitamina niluhi i ta vona Leson 1 ni gi kului.

A. A Vure e Tamane hita i ngaru hateka hita (Poster 2a)

1. 1Ion. 3: 1
2. Ion. 15: 9-10,12

Note: In the posters of this workbook the figure of the heart ♥ is used to represent two different things. In Poster 2a it means love. In Posters 9a and 9b the heart represents the inner person (a hatene hita, a niluhoi ne hita).

B. A leho na tamana koma ne vona ni vakasiri, ni tovo e tuna na vilona Vure.

Epe. 6: 4 [1Tes. 2: 10-12; Vin. 6: 7]

C. A vilo hale na tamana o a kinana koma (NOTE: Na tahuna a Vure i korimule hita, si rata manga a Vure a matakari ne hita. Na tahuna si koru rike na ni lohoka na Vure, bara si longo toto na tahuna a Vure i tovo hita.)

1. Hate madihi – na parava lobo i uka ma i vivi ne hita
2. Hate balala – i habi ne hita a maki lobo si nanea vona, turana a maki i uka ma si kara ni bole ma.
3. A bakovi i raha – i tahoka a leho i kupo, i uka ma ge luhoi hita, i uka ma ge kori hita na maka maregoa ne hita.
4. A bakovi i ta puhaki bala – si keri ni rata a maki ge vivi vona.

D. Si gi kului navai ra maki hale si luhoi a Vure vona, ra si matai ne tamane hita koea na malala? Si kuloia na tahuna si matai a nitana Vure na Baibel. (Poster 2b)

1. Si matai ne Luk. 15: 11-32 a naro muholi na Vure.
  - a. I ngaru hateka hita
  - b. I ngaru ni puga vuroki a naro hale ne hita
  - c. I dava hita
  - d. I vivi na tahuna si pulo a vilone hita
  - e. I uka ma ge lohopile hita
  - f. I dodo hateka hita
2. Si masia ne Rom. 8: 15 si kara ni galea: “Tata, tata”

E. A ra maka vilona tamana koma ne Luk. 15: 11-32?

1. A ra i ratea?
2. I navai a narona?

F. A nitana koma tabua na tahuna e tarina i hamule valai i tebi navai na nitane tamana ne Luk. 15: 11-32?

G. O luhoi navai vona a Vure? O luhoi ta i hate madihi, hatebalala, i raha, o i ta puhaki bala? Ra ningaru i ta vona e Isu ne Luk. 15, i tebi na niluhoi vomu na ningaru na Vure ne hita? Ge maea, o mataikado tabu e Lukas 15, lakea bara o lohoka navai e Isu i taki ra nruve nga.

H. A Vure i ngaru hita manga a bakovi kamumu i ngarua e tuna.

1. A Vure i vulaki hita. 1Pe. 2: 9 i ta maea, “Mua e huriki a Vure i vulaki...”
2. A Vure i pau hita. Ne Rom. 8: 15-17 i taki e huriki ri luhoi tora ni pau, ri bole a maki na Vure turane Kristo.
3. A ningaru na Vure i turana a nivakamadihi. Hib. 12: 7-11 i ta maea, si gi bole a maka maregoa manga a nivakamadihi, a vuhuna hita e huriki a koma muholi, e tamane hita bara i vakamadihi hita.
4. A Vure i matai kavakava hita. [Sng. 139: 13-16] Na bokona ngava nga, ranga i ta maea, o ru palupu iau na palone nana ...”
5. A Vure ia a tagari. [Sng. 68: 5] “E tamane huriki a duku, a tagari ne huriki a havuri...”
6. A Vure i uka ma i lohopile hita. [Ais. 49: 14-16] “A kinana koma i uka ma ge longokaburungi e tuna i podea...”
7. A Vure i kado a dala ne hita. [Jer. 29: 11-13] “A lohoka vona a maki a kado puru ne vomu ...”
8. A Vure i vivi hateka vomu. [ZEpe. 3: 17] "...bara i nugutata ioe na ningaru vona, bara i kalolo, i vivi turamu.”

Note: This workbook is designed to provide additional study for individuals or groups. Therefore, some sections may not be covered in the course. Also the Bible and outline sections inside [brackets] are sections that provide additional study. It is recommended that individuals and groups use these for further understanding and encouragement. Also, do not neglect public reading of the Bible, as Paul told Timothy 1 Tim. 4:13. Also where you see three dots (...) this means there is more to the passage than is shown.

E Deo i ngaru hita manga a tamana koma

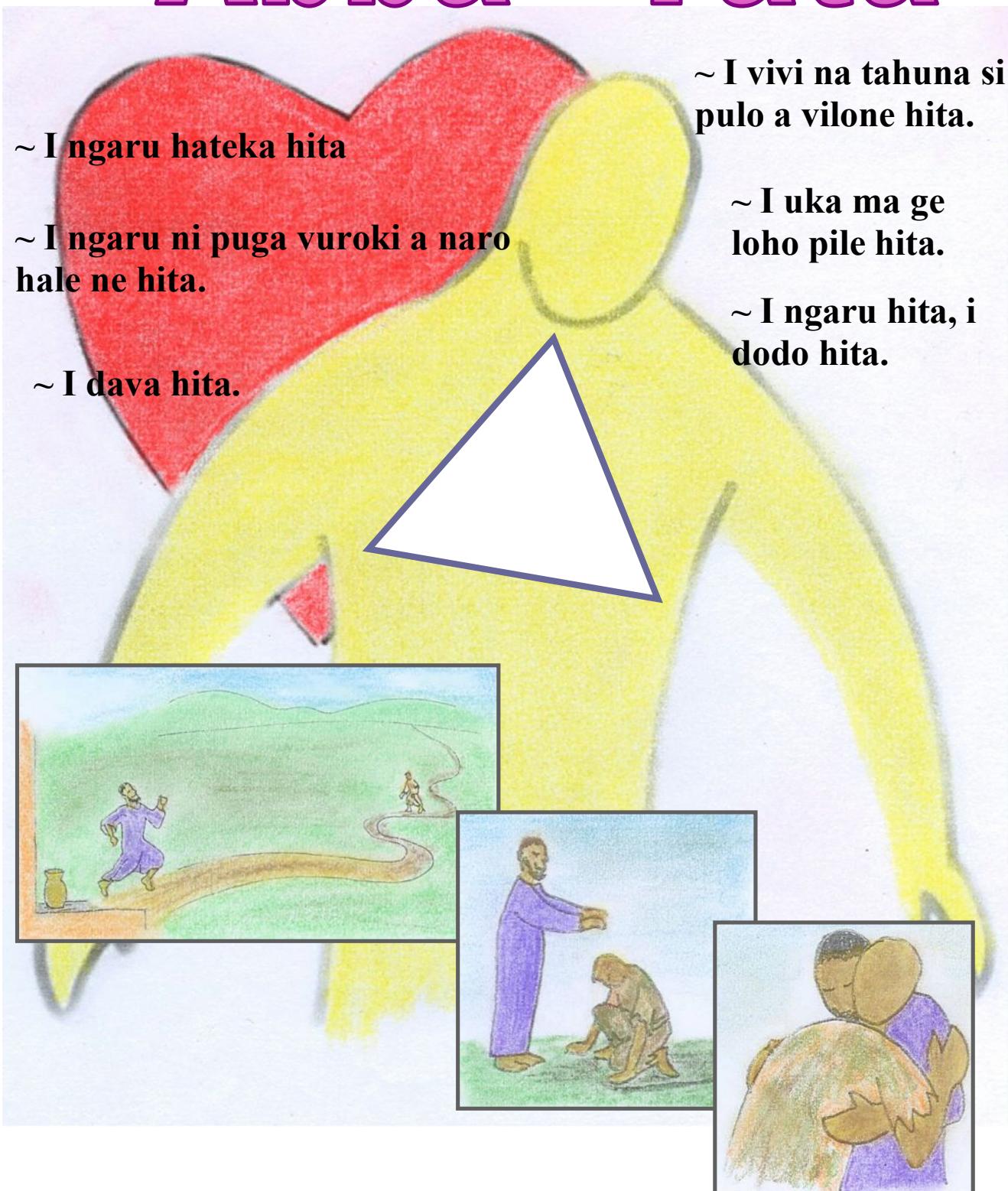
1 Ioan 3:1

Ioan 15: 9-10, 12

A leho na bakovi, ge vakasiri, ge
tovo ne tuna, e Deo e Tamane
hita a bakovi navai.

"Abba" Tata

Luk 15:11-32

1 Pita 2:9

Rom 8:15-17

Lesson 3 A VURE I NAVAI

A vuhuna ngava: Na tabeke iea i vakasiri a baibel i ta na ia e rei a Vure. I made vakaroro, i rata rike a maki lobo, i tuhaka hateka, i lohoka na maki lobo, i made na hini lobo, na tabeke lobo. I uka ma ni matai. Ra i ngaru ni made turane hita. Na tabeke iea i ta tabu na nitana Vure i ta vona a viri ala tolu pololilo na Vure i taku. A Vure i taku kunana, pololilo na viri ala tolu. Na Inglis ni gale Trinity. I kupo ne huriki ri pulo lae ra hini nga, lakea i uka ma ri ramai tabu a dala muholi.

A. A Vure i dagi hateka, i tahoka a nitora lobo. Bara si varoru lae na tahuna i uka ma si lohoka kamumu vona.

- E Isu i ta na tuhakanga na Vure. Mat. 22:29
- E huriki ri kavurike a Vure. Kap. 15: 3-4 [also: 1Tim. 1: 17; Rom. 11: 33-36; Sng. 96: 5-10; Sng. 104: 31-33; Ais. 40: 12-18]
- Si mamsia a Vure i dagi hateka. Kap. 1: 12-18 [Apo. 4:31; Ais. 6: 1-5; Nim. 33: 18-23]

1. A Vure i made vakaroro: (Poster 3a)

- a. I uka nitubuna, i uka nilobona. Kap. 22: 13 [Kap. 1: 8; Sng. 90: 2-6; Sng. 93: 2]
- b. I ratarike a maki lobo, pali ia i uka ma ni ratarike. Kol. 1: 15-16 [Ion. 1: 1-3; Vuh. 1: 1]

2. A Vure i dagi hateka, i uka harena

- i. I tuhaka hateka, i kara ni rata a maki lobo.

- “Na tahuna e Abram i tahoka a pida i 99, i bele vona e BAKOVI DAGI i takia, “Iau a Vure Tuhaka, o laho na matagu, o rata a naro malamala.”” Vuh. 17: 1

(1) Rom. 1: 20

(2) [Mat. 19:26] (A maki lobo a Vure i kara ni rata)

(3) [OT Examples: Ios. 10:12-13 (Joshua); 2Ki. 20:9-11; (Hezekiah); Nim. 14:21-31 (Moses)]

(4) [NT Examples: Luk. 8:22-24; Luk. 11:14-20; Luk. 5:17-26; Apo. 1:8; Mat. 28:18-19]

- ii. A Vure i lohoka na maki lobo. I uka tara maki ge manga vona.
Rom. 11:33-34

[1Ko. 1: 25; Hib. 4: 13; Sng. 139:17-18]

- iii. A Vure i made na tabeke lobo. I matai a maki lobo. Ia na
tabeke lobo vakaroro.

1. Sng. 139: 7-12; Hib. 4: 13

2. [Jer. 23: 23-24 (Iau a made na tabeke lobo na hunu a malala.)]

3. [OT Example: Iona. 1: 3, 2: 1-2a]

3. A Vure i uka ma ni matai. Ia a Hanu. Ion. 6: 46 [Ion. 1: 18; Kol. 1: 15, 19; Hib. 1: 3; Ion. 4: 24]
4. A Vure i ngaru ni made turane hita. Mark 1: 11

B. A Vure i taku, pali a viri ala tolu. (Poster 3b)

1. Ne Mat. 28:19 E Isu i taki e huriki a murimuri ri gi vahilolo e huriki na rane:
  - a. Tamana
  - b. Tuna
  - c. Hanu Kiripiripi
2. Ni vakasiri a ni plupulupu na Vure, e Tamana, e Tuna turana a Hanu Kiripiripi. A Nitana Vure i vakasiri ra viri ala tolu nga na viri ala taku kunana. Na tahuna e Isu i ta ne Tamana, i vakasiri i muholi a niluhoi iea. Ne Hib. 1:5-9 a Vure Tamana i ta ne Tuna. Ne ves 8 i ta maea,:
“Ioe, a Vure, go matakari vakaroro...” Hib. 1: 8

Na ves iea, a Vure i galea e Isu a Vure. A ngava iea a ngava muholi, pali e huriki ala kupo ri pulo lae ra ngava muholi iea.

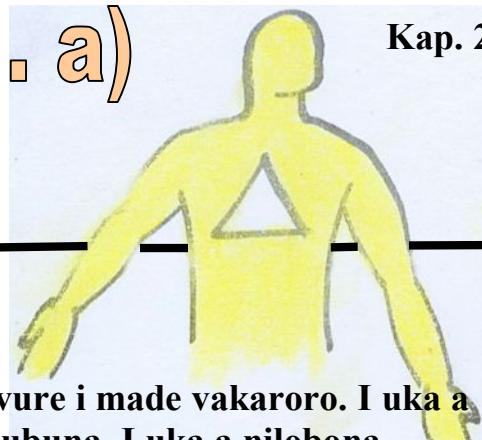
3. A Ngava Dagi Hosi i ta navai?
  - A. Mua o huriki a Israel mu longo kamumu. E BAKOVI DAGI (Iave) ia kunana a Vure (Elohim, plural) ne hita. Vin. 6: 4
  - B. Muri i ta maea, “Te ge rata rike a bakovi ge manga teu...” Vuh. 1: 26
  - C. [Vuh. 3: 22 Muri e BAKOVI DAGI a Vure i ta maea, “A bakovi ngane i manga teu, i lohoka na viro kamumu, na viro hale.”]
  - D. [Vuh. 11: 7 “Te ge puru te ge vakavaroru a nitane ria, i uka ma ri gi valongokilala a ngava.”]
  - E. [Ais. 6: 8 “Muri a longoa a lohone Bakovi Dagi i ta maea, “E rei ga rudua? E rei ge vano ne teu?””]
4. A Ngava Dagi Karaba i ta navai?
  - a. Ne Mat. 28: 19 E Isu i ta maea, mu vano, mu taki e huriki ri gi ramai iau, mu vahilolo ria na rane Tamana, ne Tuna na Hanu Kiripiripi, mu tovo ria ri gi ramai lobo a vinara nau. O matai turana Ais. 48: 11
“...Mi no inap larim narapela bai kisim glori blg mi.” Ais. 48: 11

A Vure i koi a viri tara ge bolea ra ni kavurike iea. Na tahuna e Isu i ta na nivahilolo na rane Tamana, ne Tuna, na Hanu Kiripiripi, i ta ne tou a Vure, i taku kunana. Na rane... i manga i ta na narona, a nitora na bakovi ala taku kunana.

- b. Na tahuna e Isu ni vahilolo e Tamana turana a Hanu Kiripiripip rua vonga. Tou lobo tou vonga. Mat. 3: 16-17
- c. E Isu i ta vona ra hini nga ne Ion. chapters 13 and 14.
  - (1) E Isu i taki ge vano, pali ria i uka ma ri kara ni ramaia ngane. Ion. 13: 36
  - (2) E Pilipus i ta maea, “O vakasiria ne mia e Tamamu.” E Isu i koli, O matai iau, o matai e Tata.” Ion. 14: 8-9
  - (3) Ga takia e Tata ge rudu vilia ne mua a viri tara ge tuhori mua. Ion. 14: 16-17
  - (4) Pali na tahuna e Tata ge rudu vilia na ragu a viri ge tuhori mua, ra Hanu Kiripiripi... E Isu i taki ria, ra viri tara ge kori ria, ra Hanu Kiripiripi. Ion. 14: 26
  - (5) “...lakea bara miri bele vona, miri made turana.” Ion. 14: 23. I uka ma go luhoi kadoa, bara i nangi tebi.
    - (a) E Isu i taki ge pe ria, ge hamule lakea ne Tamana
    - (b) E Isu turane Tamana i palupu a narone rua
    - (c) E Tamana ge rudua a Viri tara
    - (d) Ra Viri tara iea, ra Hanu Kiripiripi
    - (e) Rua (e Isu turane Tamana) bara ru made turana a viri i ngarua e Tamana. I nangi tebi, pali i muholi, a vuhuna Tou lobo to made kesikesi. Pali to taku kunana, a vuhuna na tahuna a Hanu Kiripiripi i dili na viri i luhoi tora, tou lobo vonga.
- d. Ra Viri ala tolu nga to palupu na naro i tolu: Ion. 17:11, 21-23 (...as we are one...)
  - (1) *Leho*
  - (2) *Nitora*
  - (3) *Ningaru*

I Navai a Vure?

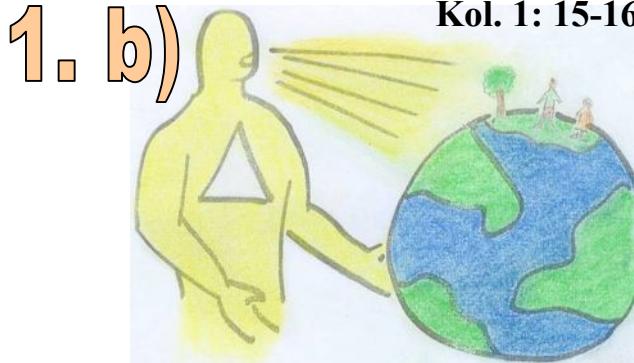
1. a)

Kap. 22: 13

A vure i made vakaroro. I uka a nitubuna. I uka a nilobona.

1. b)

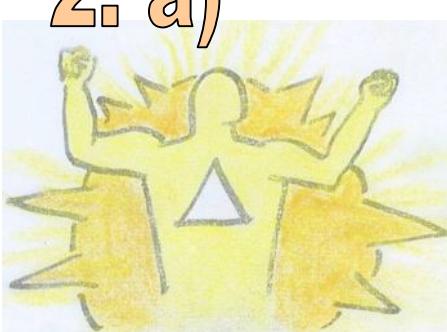

Kol. 1: 15-16

A Vure i made vakaroro. I ratarike a maki lobo. Ia i uka ma ni ratarike.

2. a)

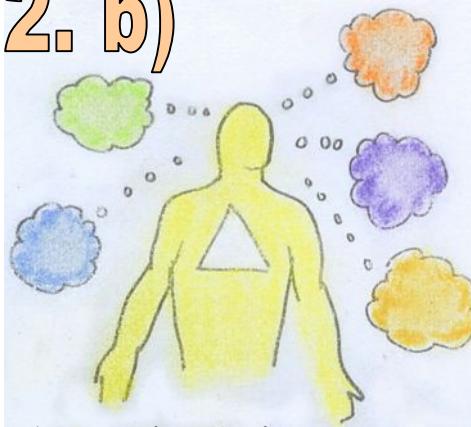
Rom 1: 20

A Vure i uka nilobona. I tahoka a nitora lobo. I uka ma i keri vona tara maki.

2. b)

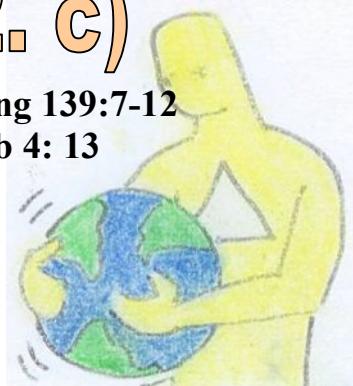
Rom 11: 33-34

A Vure i uka nilobona. I lohoka na maki lobo; i uka tara maki i uka ma i lohoka vona..

2. c)

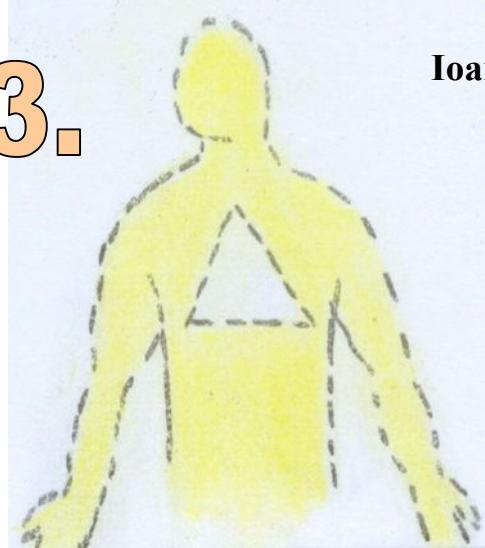
Song 139:7-12
Hib 4: 13

A Vure i uka nilobona; I tabuli na tabeke lobo na parava vakaroro. I matai a maki lobo.

3.

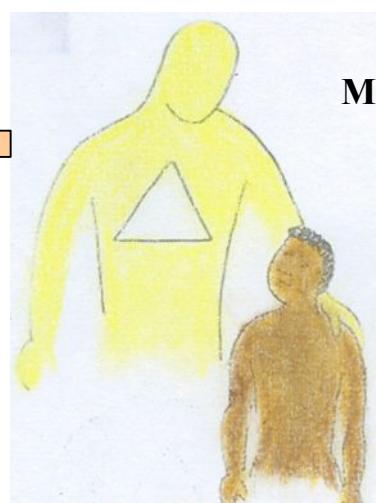
Ioan 6:46

A Vure i uka ma ni matai. I uka kakaina. A hanuna kunana.

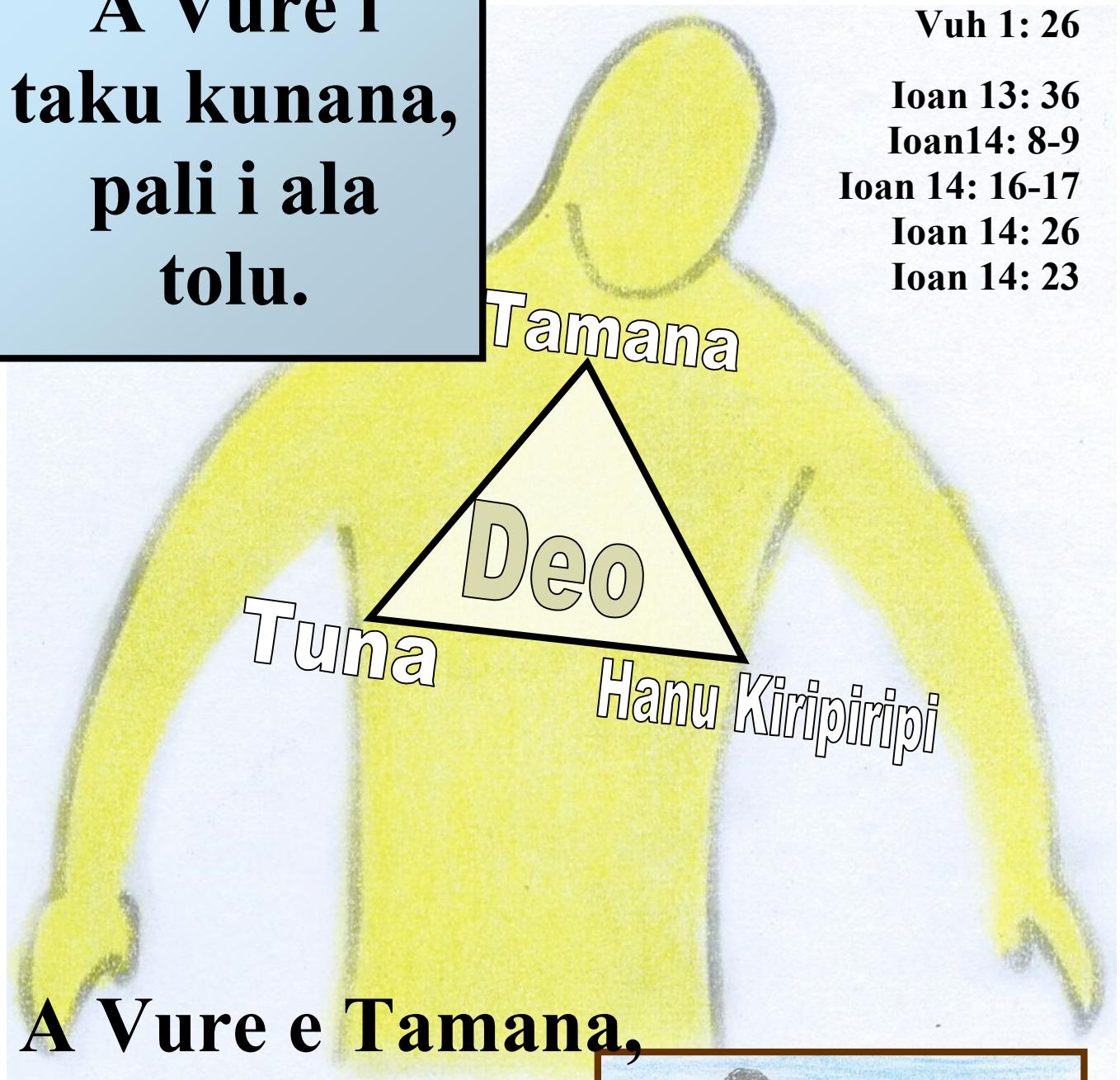
4.

Mark 1: 11

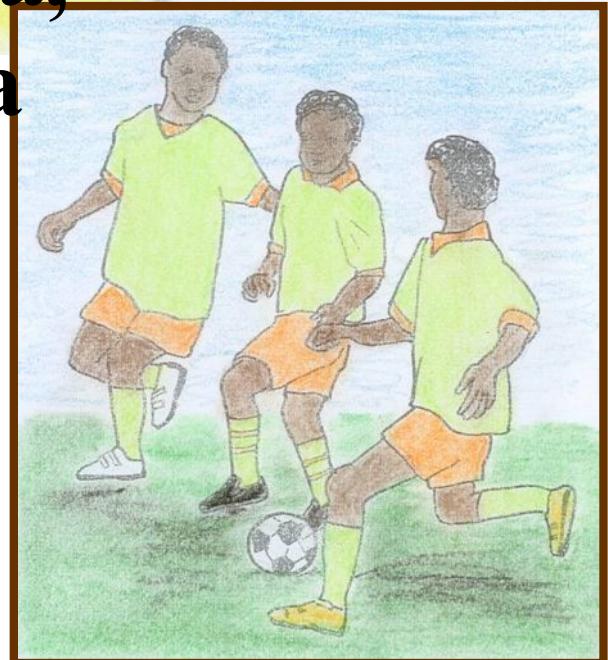
A Vure i ngaru ni made turane hita. Bara si laho turana, a vuhuna i tahoka a niluhoi, a ningaru, i hataki a maki.

A Vure i
taku kunana,
pali i ala
tolu.

A Vure e Tamana,
e Tuna a Hanuna
to leho palupu
maea:

1. Nitora
2. Leho
3. Ningaru

Vin 6: 4
Vuh 1: 26

Ioan 13: 36
Ioan 14: 8-9
Ioan 14: 16-17
Ioan 14: 26
Ioan 14: 23

Lesson 4: A MAKANARONA VURE

A vuhuna ngava: a maka maki i ta vona e lesson 3, ra Vure ia e rei, a maki si keri ni bole. Pali ni taki hita si gi koru na nidodo, na ni lohka ne Bakovi Dagi ne hita, e Isu Kristo (2Pe 3:18). Si rata aea, bara si bole a narona Vure, ra i vakabele a vilo ni vangaru (1Ko. 13:13; Iak. 2:8; Ion. 15:12). A lohokanga ne hita na Narona Vure a maki dagi hateka na nilaho ne hita ni ramai.

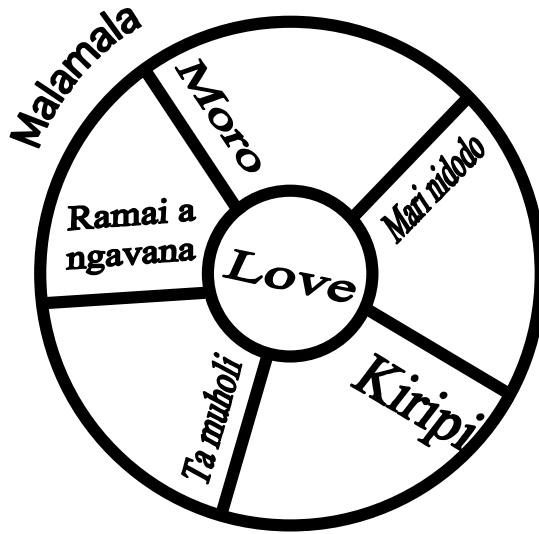
A. A Vure ia a mari ni Ngaru.

1. A Vure i rata a maki lobo turana a ningaru. 1Ion. 4: 8, 16 [Ion. 3: 16-17]
2. A ningaru muholi, o kori taroa a viri tara. Pmn. 2: 3-8 [1Ko. 13]
3. Tou lobo a mari Ningaru.
  - a) Tamana: Ion. 3: 16 [1Ion. 4: 10-11; Rom. 5: 5; Rom. 8: 39; 2Ko. 13: 14; 1Ion. 2: 15]
  - b) Isu: Ion. 15: 9 [Epe. 3: 17b-19; 2Ko. 5: 14; Rom. 8: 35]
  - c) Hanu Kiripiripi: Rom. 5: 5 [Rom. 15: 30; Gal. 5: 22]

B. Si gi ramai a narona Vure, si gi vangaru. Epe. 5: 1-2 [1Ko. 13; 1Ko. 16: 13-14; 1Ion. 4: 8]

C. A maka naro i vakabele a ningaru vona

1. Na ningaru na Vure i vakabele a maka naro kamumu nga:
2. A Vure i:
  - a) Ta muholi. I ta kavakava kunana.
Ion. 14:16-17 [Ion. 1:14; Ion. 8:42-46; Sng. 89: 34]
  - b) Lohoka hateka: a lohokanga vona i turana a ningaru.
Iak. 3:17 [Mrk. 6: 2; 1Ko. 2: 7-8; Jer. 51: 15]
  - c) Kiripiripi: i kiripiripi vakaroro.
Hib. 1: 8-9 [2Tes. 1: 5-7; Rom. 2: 5; Vin. 32: 4]
  - d) A mari ni dodo: I rata kamumu e huriki a viri hale.
Epe. 2: 4-5 [Tit. 3: 5; Iak. 5: 11; Sng. 86: 5]
  - e) I ramai a ngavana: i uka ma i pulo lae a ngavana
Iak. 1:17; 2Tim. 2:13 [Ais. 49:14-16; 1Tes. 5: 23-24; 1Ko. 1: 9]

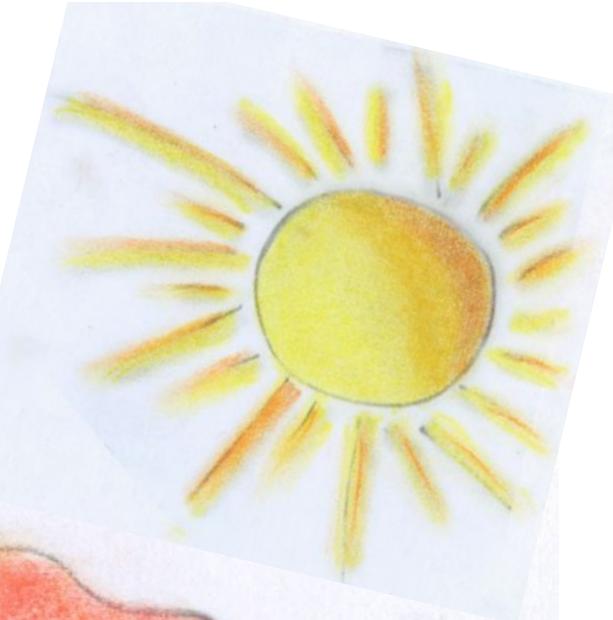

- D. Ne Epe. 5:1 i tai hita si gi tovo a narona Vure
1. Si kara ni manga a Vure i made na tabeke lobo? I uka.
  2. Si kara ni manga a Vure i lohoka na maki lobo? I uka.
  3. Pali si gi ramai navai e Epe. 5:1? Si keri ni bele manga a Vure, pali si kara ni ramai a narona. A Vure i navai, si keri ni tovo. Pali a narona bara si tovo.
- E. A maki lobo a Vure i rata, i ramai a naro vona na ningaru. A ningaru vona a vuhuna narona lobo. A lohokanga, a nido, a naro kamumu vona, a hini i ramai a nitana, turana a nita muholi vona, a naro lobo nga to leho palupu a vuhun i malamala. A naro nga ri vakasiri manga a Vure i kamumu hateka. I ngaru ni laho turane hita a bakovi a ngatavine. A vuhuna i malamala, a nido vona i palupulupu turana a naro kamumu vona. I puga vuroki a naro hale ne hita, a vuhuna ra maka narona i leho palupu ni rata a viri i malamala.
- F. A Vure i malamala 1Ion. 1:5
1. A viri i malamala na tahuna i ngaru muholi e huriki. Iak. 3: 17
  2. A viri i malamala na tahuna i made vapersi ne huriki na malala. Epe. 4: 24
  3. A viri i malamala na tahuna i uka naro hale vona. Epe. 1: 4 [1Pe. 1: 14-16; Sng. 24:3-4]
  4. A Vure i taki hita si gi malamala a vuhuna ia i malamala. Hib. 12:14; Mat. 5:48
  5. I ta muholi ge rata hita si gi malamala. 2Tim. 2: 13; 1Tes. 5:23-24
  6. Na tahuna si laho turana a Vure, bara i rata hita si mapulo. Pmn. 2: 12-13; Rom. 8: 28-29; si laho turana, e Isu i ta maea, i uka ma i gutu: Mat. 11: 28-30. A binole vona i uka ma i mava na tahuna ru laho palupu.

E Deo i Malamala

1 Ioan 1: 5

A Vure i ramai vakaroro a nitana.
Iuka ma i pulo lae a nitana.
Iak 1:17; 2 Tim. 2:13

A Vure i muholi,
i ta muholi kunana.

Ioan 14: 16-17

A Vure a mari ni
dodo, *i rata kamumu e*
huriki a viri hale.

Ep 2: 4-5

A Vure i malamala,
i rata kunana a naro kamumu.

Hib 1: 8-9

A Vure a mari
ni ngaru.

1 Ioan 4: 8, 16
Pil. 2: 3-8

Lesson 5: GE KORU NAVAI RA NI LAHO NE HITA TURANA A VURE?

A vuhuna ngava: Ni laho ne hita turana Bakovi Dagi i bele dagi na tahuna si vasileki, si matai a nitana na parava lobo. Na lesson iea i ta ta dagi hateka na maki a viri takutaku ge rata ne vona ni koria ge laho turana a Vrue.

A. A Vure i rata rike hita si gi laho tabukoi turana.

1. E Isu i ta ta vona ra ni made tabukoi na Vure. Ion. 15:13-15, 17 [Iak. 2: 23; Mat. 11: 19; Sng. 25: 14; Nim. 33: 11]
2. Mata na nimade ne Isu (I valai ni rata a ningaru ne Tamana).
Ion. 5: 19, 30; 6: 57; 8: 28; 12: 49; 14: 10; Mark 1: 35
3. Matai a narone Maria rua e Marta: Luk. 10: 38-42

B. A maki ranga si gi rata ge vakadagi a nilaho ne hita turana a Vure. (Poster 5a points 1 & 2)

1. *Si ta turana a Vure na tahuna si vasileki* (Poster 5b – detail point 1)
  - a. Si vakakiroko hita: Mat. 6: 5-6 si ta kavakava: Mat. 6: 7
  - b. A ra si gi taki na tahuna si vasileki? Mat. 6: 9-13 [Luk. 11: 2-4]
    - (1) Kavurike a Vure (vs. 9)
    - (2) O matai mule a naromu, o vasileki na viri tara (vs. 10)
    - (3) A ninana (vs. 11)
    - (4) A nidodo na naro hale, ge puga vuroki a naro hale vomu (vs. 12)
    - (5) A nirangi na hanune hita (vs. 13)
    - (6) A maki dagi hateka, na tahuna o vasileki, o ta muholi. Sng. 139: 4-13
2. *A Vure i ta navai turane hita?* (Poster 5c – detail point 2)
  - a. Ni laho turana a viri tara, bara si ta, si talangaki: Ion. 10: 27
  - b. A naro ranga a Vure i ta turane huriki:
    - (1) *Nitana Vure* 2Tim. 3: 16-17 [Ps 119: 105]
    - (2) *I ta pololilo na viri* Apo. 8: 29
    - (3) *Longo a ngavane huriki a bakovi malamala ranga* Apo. 8: 34-35
    - (4) *Na maka maki ri bele* 1Ko.16: 8-9
    - (5) *Na vurena, na angelo, na kilakila.*
Apo. 5: 19-20 E huriki a apostolo ri pagetala na bavi
Apo. 10: 9-16 E Petrus i matai a vurena
[Luk. 2: 9-10 E huriki a agelo ri vakalongo a nipodane Isu]
[Apo. 16: 25-30 E Paulus rua e Sailas ru pagetala na bavi]
[Apo. 12: 5-11 E Petrus i laho hanuka tala na bavi]

[Apo. 9: 3-4 A lohona viri ita valai na hunu.]

[Nim. 3: 2 A agelo na Vure i bele ne Moses na kai i nono]

[Num 22: 28, 32 A Vure i ratea a donki i ta]

(6) *A nihataki pololilo, turana a nivalemu* Pmn. 4: 6-7; 2Ko. 2: 12-13

- c. O toni maea: A ngava lobo a Vure i taki bara i ramai a nitana Baibel. Na tahuna i uka ma i palupu turana a Baibel, o lohoka maea, e Deo i uka ma i takia. Apo. 17: 11; Iak. 1:17

3. *O lohoka vona a niluhoikado* (Poster 5a point 3)

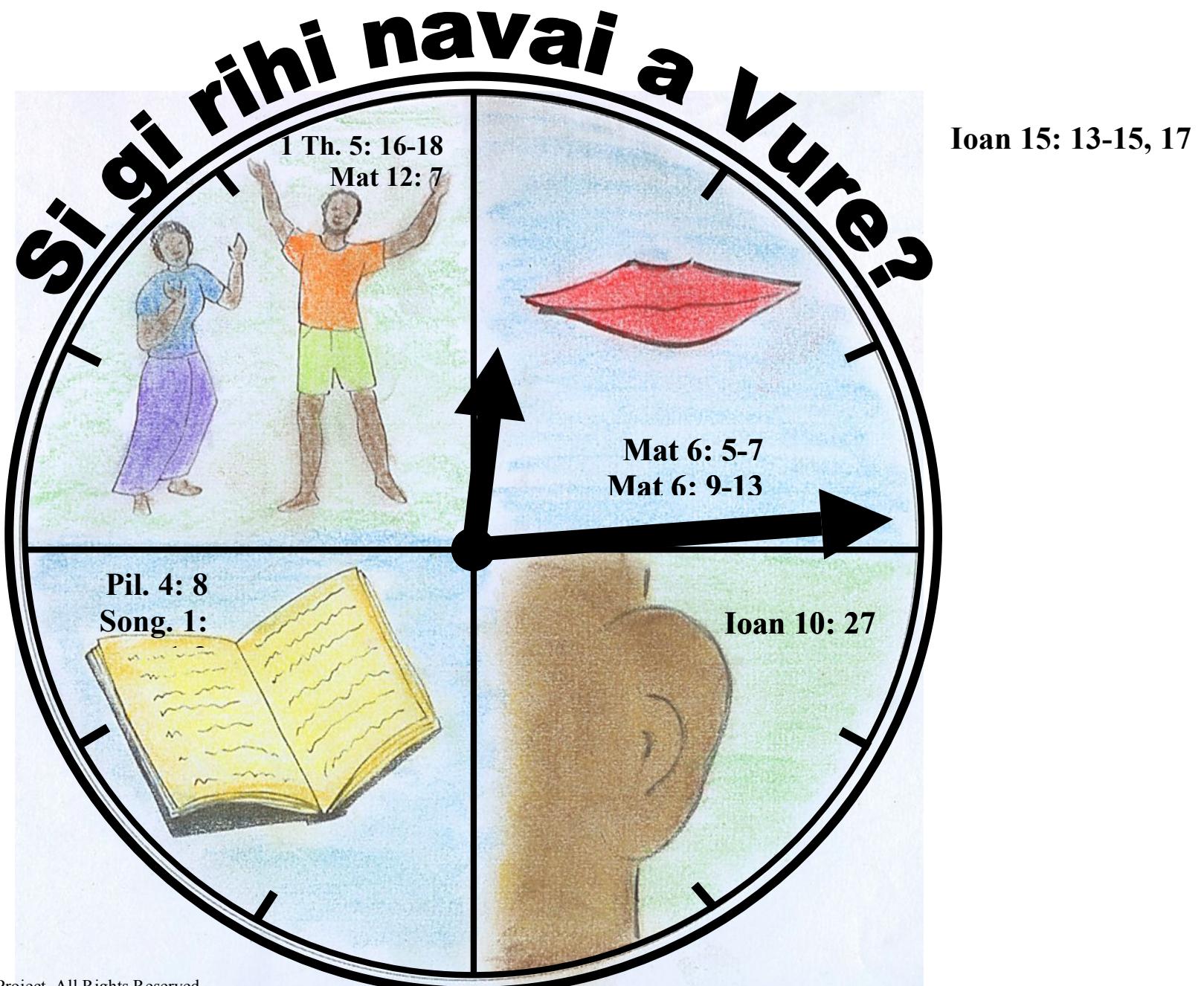
- a. Sng. 1: 1-3 [Ios. 1: 8]
- b. A ra pelegona re luhoikado? Pmn. 4: 8 [Kol. 3: 16-17] (a pelegona “Na rana Bakovi Dagi” i maea, i ramai a narone Bakovi Dagi)
- c. Go luhoi kado navai?
- (1) *O takia a Hanu Kiripiripi* ge vakasiri kavakava a nita muholi, ge habia vomu a ningaru ni luhoi kadoa. Na parava lobo o luhoa a nitane Deo. Ion. 16: 13; Ion. 5: 39
- (2) *O nana mule ioe* vona ra ninana nga:
- (a) Ra ngava nga, i taki navai iau vona e Deo?
- (b) Ge ta navai ne nau? I tahoka a nivakuku, a nita muholi, o a nita pupukari?

4. *Kavurike* (Poster 5a point 4)

- a. A vuhuna si kavurike a Vure vona: Si kavurikea e Deo, ia e rei, turana a maka maki i rata.
- b. Si kavurikea a Vure, i uka ma na ngava kunana. A maki si rata na parava lobo na tahuna si made koea na malala. 1Th. 5: 16-18
- c. Si kavurikea a Vure na ara maki si rata na turane hita. Mat. 12: 7; Mat. 5: 23-24
- d. A kanena: si vangaru, si longo toto, si rata a leho na Vure.

C. **O ramai:**

1. O vasileki vona ranga bokona ngava na Baibel (Sng. 23) ge manga a vuhuna nita vomu turana a Vure. I manga i maea: “E Bakovi Dagi ia a matakari nau.” “O Deo, ioe a matakari nau. O matakari kamumu iau. O habi nau a maki lobo a ngaru. O laho turagu, o vakasiri iau na dala. O nugu iau na limamu. O matakari kamumu iau…
2. A ra ni gi vasileki vona na vik takutaku na maki e Deo i vakasiri ioe vona. O here a maki o vasileki vona. I manga i maea, Mande: na kabu takutaku. Tunde: na turamu. Trinde: na tara ne Kristo. Fonde: na tanga vomu. Fraide: na tabeke lobo na malala.
3. O luhoi kado e Pmn. 4: 6-7, o here na a maki i ta vona e Deo.
4. O here a raukea ni vangaru lakea na Vure.

Si vasileki, si ta turana a Vure

(Mat 6: 9-13)

1.

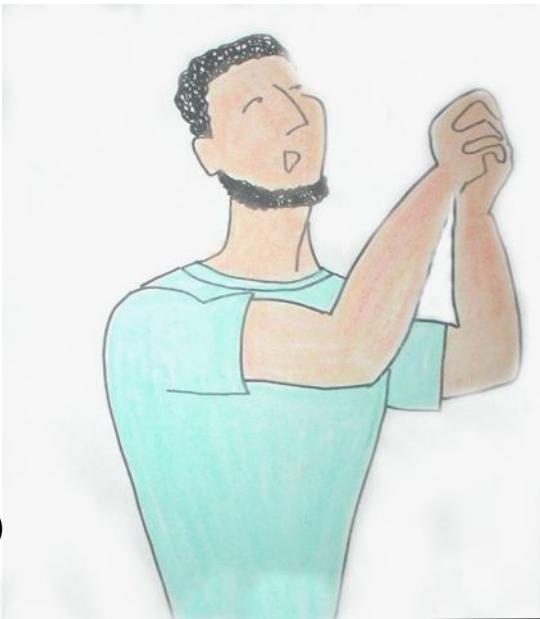
Kavurike
(vs. 9)

2.

Kori
(vs. 10)

3.

Nana
(vs. 11)

4.

**A nidodo, ni
puga vuroki**
(vs. 12)

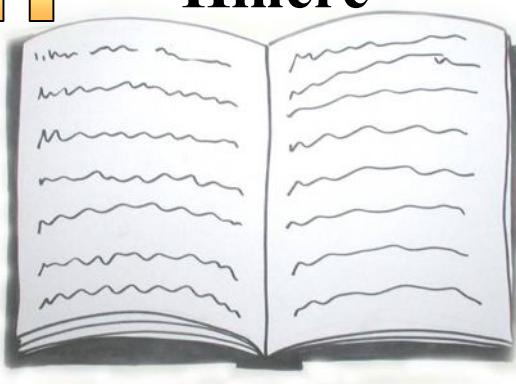
5.

Kavurike
(vs. 13)

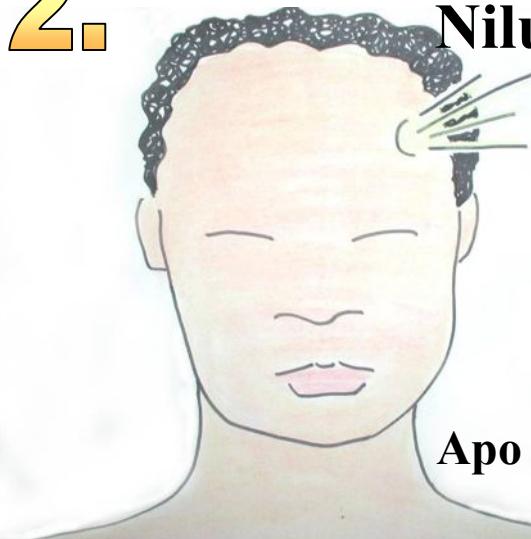
A Vure i ta turane hita

1.

Hinere

2 Tim. 3: 16-17

2.

I Habi a Niluhoi

Apo 8: 29

3.

A niluhoi ne huriki e tune Deo

Apo 8: 34-35

4.

A maki i bele.

1 Kor 16: 8-9

5.

A nivakasiri

Apo 5: 19-20

Apo 10: 9-16

6.

A nivalemu pololilo

Ioan 14: 27

Pil. 4: 6-7

A naro nga, si gi toni taro ria:

Apo 17: 11

Lesson 6: I TAHOKA A VUHUNA A HINI A VURE I RATA RIKE HITA

A vuhana ngava: a LESON IEA I TA NA I NAVAI E Deo i rata rike hita turana a hini si dagi hateka na maka maki ranga i rata rike. E Deo i rata rike hita si manga ia. Si tahoka a niluhoi, a ningaru, a nihataki. E Deo i rata maea si gi ngaru ia, si gi vangaru.

A. Si matai na Baibel, a Vure i tahoka ra maki nga:

1. Niluhoi Vuh. 1: 1 (o tahoka a niluhoi, bara o rata rike a maki)
2. Ningaru Vuh. 6: 7
3. Nihataki Vuh. 6: 6

B. A Vure i ta kunana, i vakabele a haro, a keva, a hada, a malala, a vilu, a dari turana a maka kanirau. I ta kunana, ri bele.

a Vure i ta maea, "Ge palala." Ngane i palala. I masia a hini palala i kamumu. Muri i kalipida a hini palala, a uvo. A Vure i vunua a hini palala a parava, a uvo i vunua a rodo. I rodo i palala. Iea a mugana maka parava. Muri a Vure i ta maea, "Ge bele tara koropala ge kalipidea a naru ge tabuli na hini ge rua." Lakea, a Vure i ratea a koropala, i kalipidea a naru i tabuli polomeli ranga, i tabuli polotano ranga. Muri i bele manga a ngava i taki. A koropala iea i vunua a hunu. I rodo i palala. Iea a ruana parava. (Vuh. 1:3-8)

C. Pali a Vure i pipi na limana a habulo na malala, i rata rike a bakovi. A ngatavine i rata rike na karona bakovi. I vakasiri maea, hita a bakovi si dagi na maka maki lobo a Vure i ratarike.

*Muri e BAKOVI DAGI a Vure i pipia na habulo a bakovi, i vaki dilia na ruperena a bangona nimahuri, i bele a bakovi mahuri. (Vuh. 2:7)

Lakea e BAKOVI DAGI a Vure i ratea e Adam i mahita mate. Na tahuna i mahita mate i paru talea a karona, muri i kavitagu mulea na bobona. Muri i pipia a ngatavine na karo i paru talea na bakovi, muri i tuli lakea vona a ngatavine. (Vuh. 2:21-22)

Muri i ta maea, "Te ge rata rike a bakovi ge manga teu, ge matakari a manu na dari, a kadirovo, a sipsip a bulmakau, turana a maka maki ri karaka lae na malala." (Vuh 1:26)

1. A Vure i rata rike hita si manga ia Iak. 3: 9
2. A bakovi a ngatavine a maki dagi hateka na maki lobo i rata rike a Vure. Vuh. 1: 26-28

D. E Deo i ratarike a bakovi turana a niluhoi, a ningaru, a hate:

1. Niluhoi Pmn. 1: 9
  - a. Na niluhoi ne hita, si luhoi a maki.
  - b. Si luhoi ni rata a maki karaba.
  - c. A Vure i habi a niluhoi ne hita lakea bara si tovo e huriki na maki si tovo.

- d. A Vure i habi a nita ne hita, lakea si kara ni ta na nita ranga turana e huriki ranga.
  - e. A Vure i habi a niluhoi ne hita ne vona ni luhoi a maki i kamumu o i hale. Rom. 2: 14-15
  - f. A Vure i rata hita si gi lohoka vona. Rom. 1:18
2. Ningaru (si kara ni vulaki a naro kamumu o a naro hale) Pmn. 1: 10
- a. A pelegona: *si kara ni ramai a maki si ngaru ni rata, ge kamumu, o ge hale.*
  - b. Si gi kara ni ramai a ningaru ne hita, lakea si gi made palupu. Mat. 7: 7-8
3. Hate: Si vivi, si dodo, si pitei, si duku, si mangenge, si tahate. Pmn. 4: 4,7
- E. A niluhoi, a ningaru, a hatene hita to leho palupu. Kol. 3: 15-16
- 1. **Na tahuna si ngaru muholi a viri, bara si rata a maki ge tuhori ia. Si ngaru a viri na ningaru ne hita.** Mat. 22: 37-40; Mat. 10: 41-42
  - 2. Na naro iea si kara ni ngarua a Vure, o marikoi na Vure.
    - a. Si kara ni marikoi vona. Rom. 1: 21
    - b. Si kara ni luhoi toreia e Isu Kristo. Rom. 3: 22
  - 3. A Vure i rata a naro i taku ne huriki lobo: e huriki a bakovi, a ngatavine, e huriki na kuli lobo. Gal. 3:26-29
- F. I navai i ratarike hita e Deo?
- 1. Si gi rihi ia, si gi made na nivalemu turana e huriki ranga. Apo. 4: 32-33, Kol. 1: 3-4
  - 2. I tahoka a leho ne hita. Epe. 2: 10
  - 3. Hita a maki dagi hateka na matane Deo. Ion. 3:16; 1Pe. 1:17-19
  - 4. E Deo i rata rike hita, i uka ma si palupulupu. Si tahoka a leho takutaku, a Hanune Deo i habi. Ra maka leho nga, ne vona ni kori a turane hita ranga, ri gi koru rike ni luhoi tora e Kristo. Epe. 1:13; 1Ko. 12: 7 [1Pe. 4: 10; 1Ko. 12: 7-11]

A Vure i rata hita, si tahoka a leho

A Vure i rata hita si
MANGA ia:

Iak 3: 9

1. Niluhoi

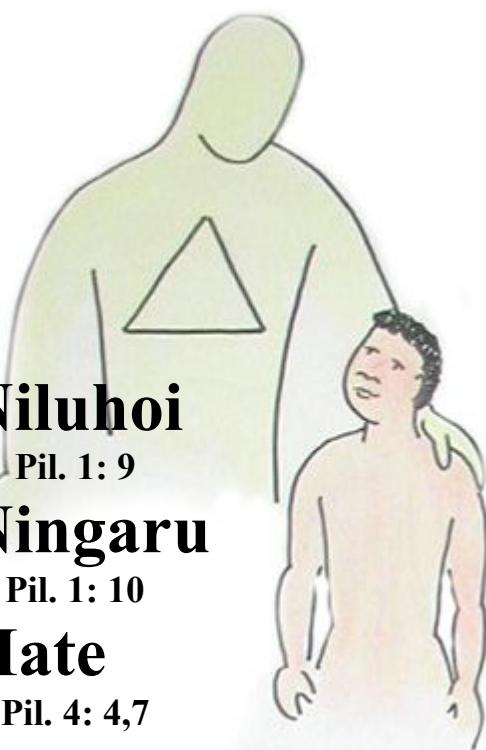
Pil. 1: 9

2. Ningaru

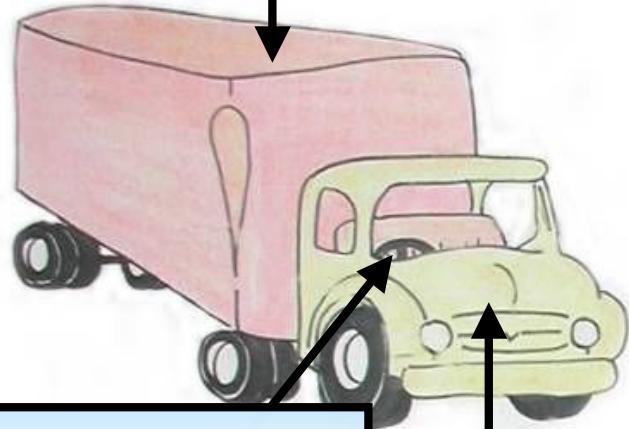
Pil. 1: 10

3. Hate

Pil. 4: 4,7

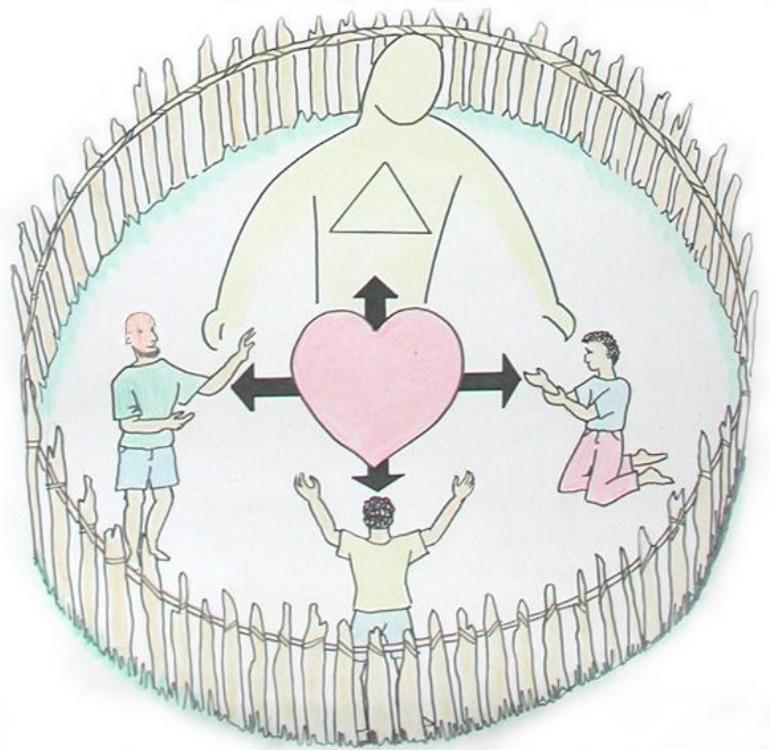
3. Hate

2. Ningaru

1. Niluhoi

I navai
i rata
rike
hita?

**A Vure
i ngaru
hateka
e
huriki.**

Gal. 3: 26-29

Apo 4: 32-33

Kol 1: 3-4

Ep 2: 10

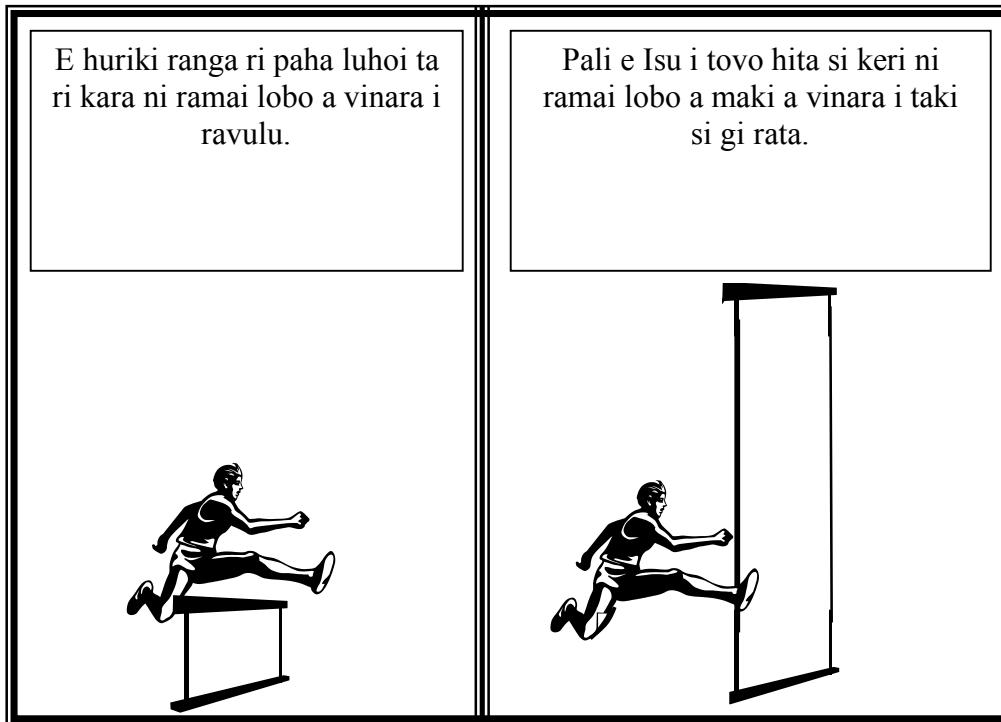
*Si gi made turana na nivalemu
Si gi made turane huriki na nivalemu*

Lesson 7: A VINARA NA VURE!!!

A vuhuna ngava: a Vure i habi a vinara vona ne hita si gi lohoka vona i malamala. Ra maka vinara nga i taki hita si gi laho ramai a ningaru vona. Si ramai bara si made kamumu, si ratea i vivi.

- A. Hosi ni nana e Isu vona ne rei a vinara i dagi hateka. O matai i koli navai ne Mat. 22:36-40.**
- B. Ra vinara i ravulu ni habi ne hita ne vona ni vakasiri hita si gi laho navai. Na tahuna si ramai, bara si tahoka a nivalemu. Nim. 20: 1-7**
  - 1) A maka vinara nga ri vakasiri hita ni ngarua a Vure.
    - a) O ngaru a Vure mga na maki lobo
    - b) Naha a vure ranga
    - c) Naha ni kilala tavula a rana Vure
    - d) O luhoia a Parava Nimalo
  - 2) A vinara nga ri vakasiri hita si gi ngaru a turane hita.
    - (a) O togo e tamamu, e kinamu
    - (b) Naha ni rabalaki a viri
    - (c) Naha ni mole
    - (d) Naha ni panaho
    - (e) Naha ni tatami
    - (f) Naha ni ngutu
- C. Ra vinara i ravulu nga, a tabekena vinara kunana. I tahoka ranga vinara i 613 na Ngava Dagi Hosi.**
- D. E Isu i taki i uka ma ri lohoka kamumu na vinara:**
  - 1. Na tahuna o marikoi e turamu, o putupuru pali a vinara i polotara, ra naha ni rabalaki a viri. Mat. 5: 21-22
  - 2. O matanono tara ngatavine, o ngutu ni mahita turana, o putupuru pali a vinara i polorua, ra naha ni mole. Mat. 5: 27-28
  - 3. Na vinara i taki si gi ngaru a turane hita manga si ngaru mule hita [Lev. 19: 18], e huriki a Iuda ri taki o ngaru a turamu, o koi vona a piloe. Pali e Isu i ta maea, o ngaru a pile vomu, o vasileki ne ria. Mat. 5: 43-44
- E. A Vure i ratarike hita si gi:**
  - 1. ngarua, pali ia ge ngaru hita: Mat. 22: 37-38
  - 2. ngaru a turane hita: Mat. 22: 39-40

F. e rei a bakovi tara i ramai a ngava lobo na vinara, pali i longotaro a vinara i taku kunana, ra bakovi iea i tahoka a rarenga pali, i manga a bakovi i longotaro a vinara lobo. Iak. 2:10 (Ge riva a lilina sen ni gi rakudu, ge matukapaga a lig?)

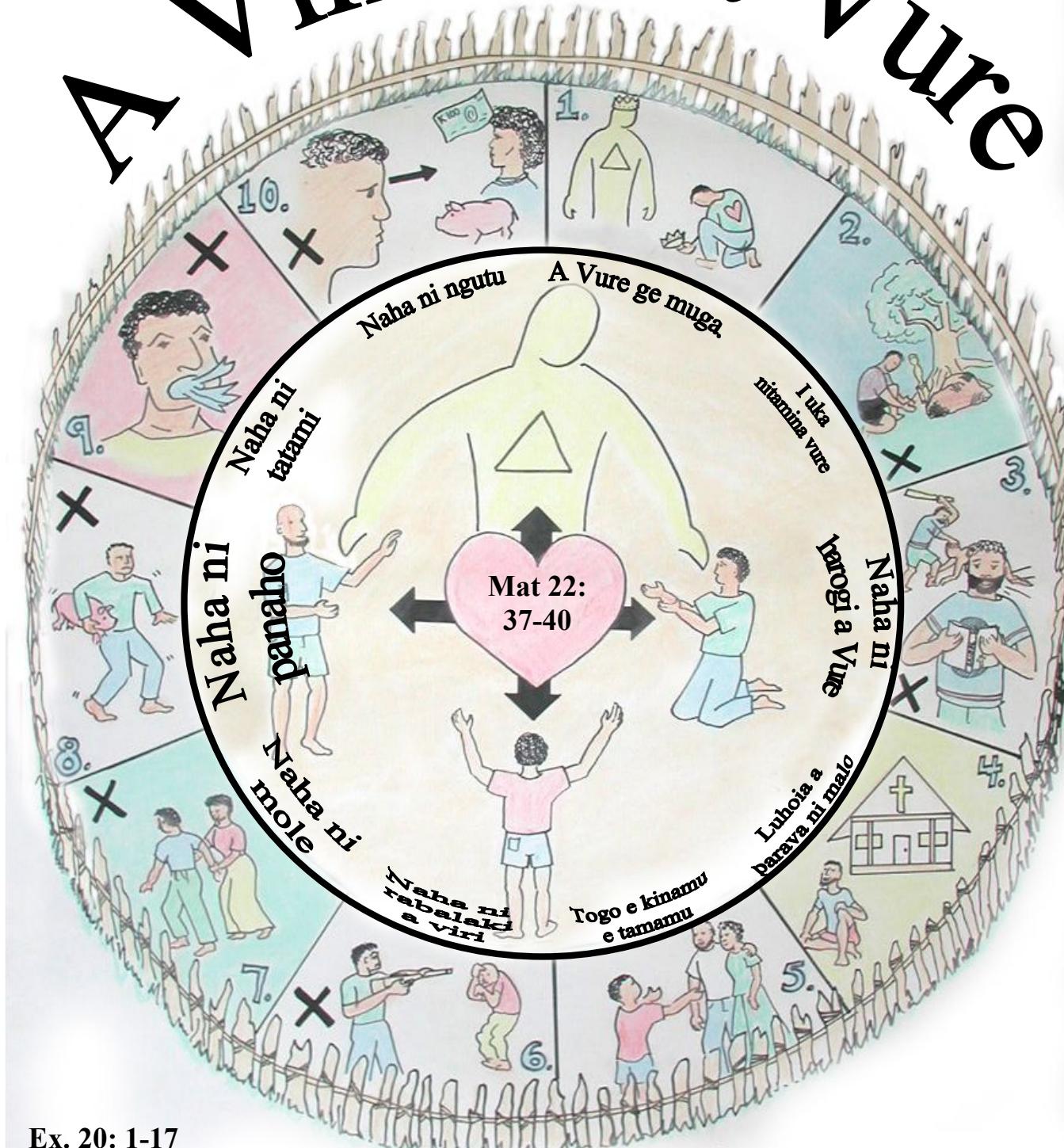
- H. A Vinara na Vure i taki hita si gi laho navvai manga ia i ngaru.
- I. E Isu i ta maea, “A valai ga rata a ngavana vinara, a ngavane huriki a propet ri gi bele muholi” – I ramai lobo a vinara na Vure. Mat. 5:17; Ioa 8:46
- J. E Isu i taki si keri ni ramai a vinara. A vinara ne vona ni kori hita si gi laho kamumu. Pali a leho tara vona, i vakasiri hita na Vure i malamala. A dala na Vure i bolemule hita i uka ma ni ramai a vinara. A dala na Vure i bole mule hita i maea:
1. Si luhoi tora, a Vure i korimule hita. Epe. 2: 8-9
  2. I korimule hita tavula, i uka ma si kona. Tit. 3:5-6
  3. I kamumu si gi tabana ni rata a naro hale? Rom. 6:15-18 [Rom. 5:1-6]
  4. A ra maki si gi longo totoa? Ion. 15:12, 17
  5. Na tahuna si luhoi tora, a ra dala si gi ramai a Vure vona? Gal 3:2-3
  6. Ni here maea, “E huriki a bakovi malamala ri gi bole a nimahuri vakaroro na tahuna ri luhoi torea a Vure” Gal. 3:11 i ta maea, e huriki ri malamala bara ri laho na niluhoi.
  7. Si matukapaga si gi laho malimali. Gal. 5:1
  8. A vabinga i lobo? I uka. Gal. 5: 16-18 [Rom. 7: 15, 19; Pmn. 3: 12-14]
  9. Si gi rangi navai a vabinga iea? O matai Leson 14, 16.

K. A ngava i taku kunana i vakatagu a vinara lobo: Ngaru. Rom. 13: 8-10 [1Ko. 13]

1. A ningaru i uka ma o ramai a nignaru vomu. O ramai a ningaru na viri tara. O rata a vuuhuna o ngaru ni rata. At. 22:15-21
2. A ningaru bara i habi a nimadihi na viri, pali i uka ma ge ratapile a viri. I manga a dokta i padi ioe na nil. I madihi, pali i uka ma i ratapile ioe. I kori ioe. Hib. 12:5-6, 11
3. E Isu i taki hita si gi ngaru a pile ne hita, si gi vasileki ne ria. Mat 5:44-45

L. Hita kikeri si keri ni rata a rabu nga. A Vure ge kori hita, bara si rata. Ion. 15: 4

A Vinara na Vure

Ex. 20: 1-17

Mat 5: 21-22, 27-28, 43-44

Rom 13: 8-10

Mat 5: 17

Gal. 5: 18 **A Vinara i vara hita si gi laho
manga a hini a Vure i ngaru si gi
laho vona.**

*E SATAN, A VILO
HALE*

Lesson 8 E rei e Satan, a ra a maka maheto vona?

A vuhuna ngava: Na nitora iea, i ta ta na leho e Satan turana a maka maheto vona. I ta ne Satan ia e rei, i valai vai, a maka maki hale ta ge rata virihi hita vona, turana a maka dala i ramai ni vakabele.

A. E rei e Satan, a ra a maka maheto vona? (Poster 8a)

1. E Satan i rata rikea e Deo, na hini i kavurike mulea e Deo i koperagea na hini i made vona. Ese. 28:14-15, 17 [Kap 12:7-9]

“A vulaki ioe, a habi a leho vomu, ge ioe a matakari ne huriki a agelo. O made polomeli na Lolo na Vure, o laho na kurkurna kedo i vila. A naromu i malamala na tahuna ni rata rike ioe, pali ngane ni matai a naro hale vomu. O kavurike mule ioe na hini o mata kamumu, o ratapilea a lohokanga vomu. Lakea a voro puru ioe na malala. A vakasiri ioe na maka hariki. Ese 28:14-15

  - a. E Satan i rata rikea a Vure i kamumu. I rua na hini kamumu. I koi ni ramai a viri i rata rikea, i ramai a naro hale.
  - b. E Satan ia a vure na malala. 2Ko. 4:4 [Ni gale a hariki na malala. Ion. 12:31; 16:7-11]
  - c. E Satan i matakana a viri ge ratapile. 1Pe. 5:8
  - d. A maheto ne Satan tara, a nimangenge. 2Tim. 1:7
2. E Satan ia a tamana taminga Ion 8:44 (Posta 8b)
  - a. E Satan i tamilala manga ia a agelo na nipara 2Ko. 11:14
    - (1) A manu i ngaru ni kani. A balahua na huk i rata a manu i vivi ni kania. Pali na tahuna i kani a balahua, i koro na lohona a huk.
    - (2) E huriki o India ri ngaru ni lakavu a monkey, bara ri rata a dupi kiroko na kanena niu, ri ru pololilo vona a kedo kiroko. Na tahuna a monki i valai, i matai a kedo, ta ge toto dili ge bole, bara i koro a limana a vuhuna a dupi i kiroko. Ngane bara i pesii tata vonga, a vuhuna a kamena niu ni topi na sen vona ni koo lakea na vuhuna kai.
    - (3) A vulp, a ligo dagi ri made na hini i piu. A viri i ngaru n i lakavua bara ri bole a vvito, ri tanu na hini i vona a ais. A tabekena vito i vere bara i pesi rike. Lakea bara ri kalu na dara. Na tahuna a ligo i valai i dame a dara, a vito bara i palea a tabelena, lakea bara i mate.
  - b. A narahale i manga a huk te koro vona, o i manga a sen i kolotata teu, o i manga a maki vere i pala teu. Rom. 6:23 [Gal. 6:1; Hib. 12:1]
  - c. E Satan i pulo a maki kamumu i rata rike a Vure, lakea ri bele manga a maki hale, ri habi a nimadihi

I Manga:	Kamumu	Hale
Ni mahita palupu	Ni gi rata pololilo na parangia	Ni mole, ni ngoi
A moni	I kori a nimadene teu	A ningutu, ni ngaru hateka a moni, ni kona a viri na kot

3. A maki e Satan i ngaru ni rata ne hita:
- E Satan i ngaru ni panaho, rabalaki ge ratapile a maki kamumu a Vreu i habi ne hita.
Ion 10:10 (Ra hini nga a panaho, re Satan turana a murimuri vona)
  - E Satan i tami e huriki lobo na malala. Kap. 12:9

B. E Satan i matai a ningaru ne hita, lakea ge ratapile hita vona (Posta 8c)

- A ningaru ne hita: a naro na molenga, ni ninu hateka a bia, ni kani hateka.
- A ningutu na matane hita: Ni ngaru a maki legelege, a moni, a maki si gi tahoka. 1Ion. 2:16 [1Tim 6:9-10]
- Kavurike mule ia na maki i tahoka o i rata: 1Ion 2:16
- A nimangenge: Mat. 10:28
- A nivapida na kabu o a turane hita. Iak. 3:9-10. *E Satan i ngaru ni rata vurokia ra vilo ni made palupu.*
- E huriki ri luhoi tora i uka ma ri pesi palupu: Iak. 3:14-18 E Satan i ngaru ni rata ria, i uka ma ri gi tara taku, ri gi pesi palupu.
  - E huriki a tara takutaku, a bakovi takutaku, i uka ma ri gi pesi palupu.
  - E huriki ri luhoi tora ranga i uka ma ri gi valemu turana e huriki ranga ri luhoi tora.
Iak. 4:11-12; Kol. 3:12-15
  - E Satan i ngaru ni rata e huriki ri gi koi ni made palupu. Ia a pile na naro ni puga vuroki a naro hale na viri tara, ni valemu, ni made palupu. Ne rei a tabeke o pesi vona ke?*

C. A Vure i tahoka a maki kamumu ge ratea ne hita

- A Vure i ta maea, Iau a tahoka a maki kamumu ga rata vomu, ta ga habi a maki kamumu vomu. I uka ma ga ratapile ioe. A nimademu na parava lobo ge kamumu. Jer. 29:11
- E rei ge rangi a vabinga? Rom. 8:37-39

E Satan i navai? A ra a maka maheto vona?

A Vure i rata rike ia: Ezek. 28:14-15, 17

- E Satan a vure na malala: 2 Kor 4: 4
- I matakana a viri ge ratapilea: 1 Pita 5: 8

1 Pita 5: 8 “Mu matapara, mu matadoko, a vuhuna a pile ne mua, e Satan, i laho viliha manga a laion i roro, i matakana a viri ge ratapilea.”

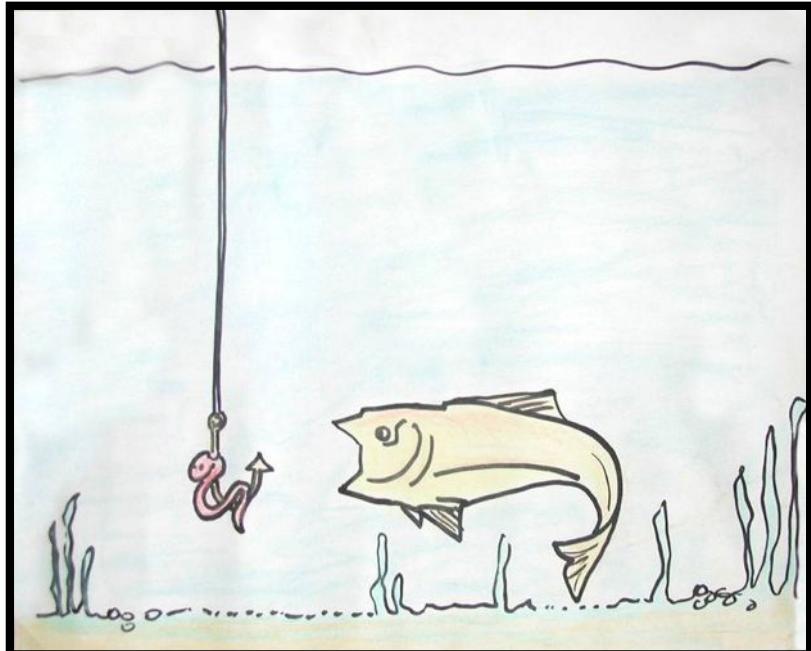

**Tara maheto ne
Satan, ra naro ni
mangenge.**

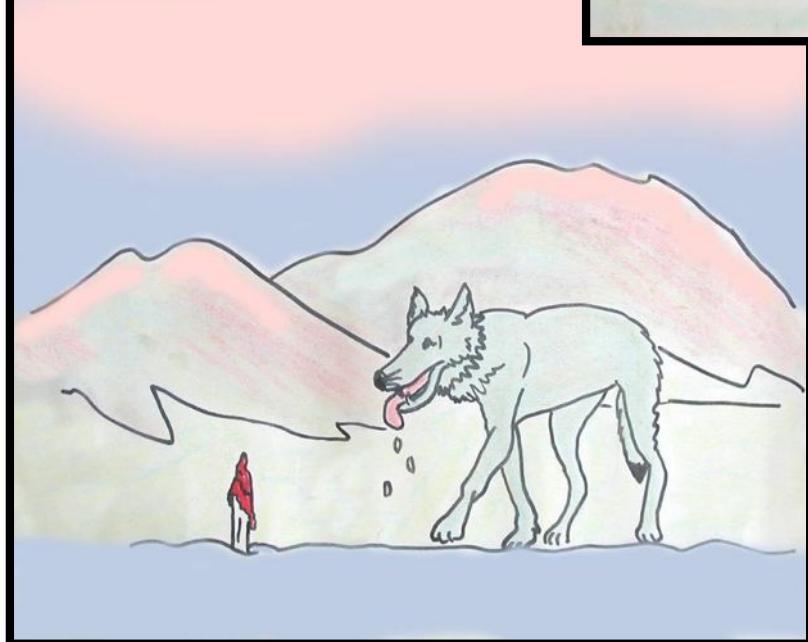
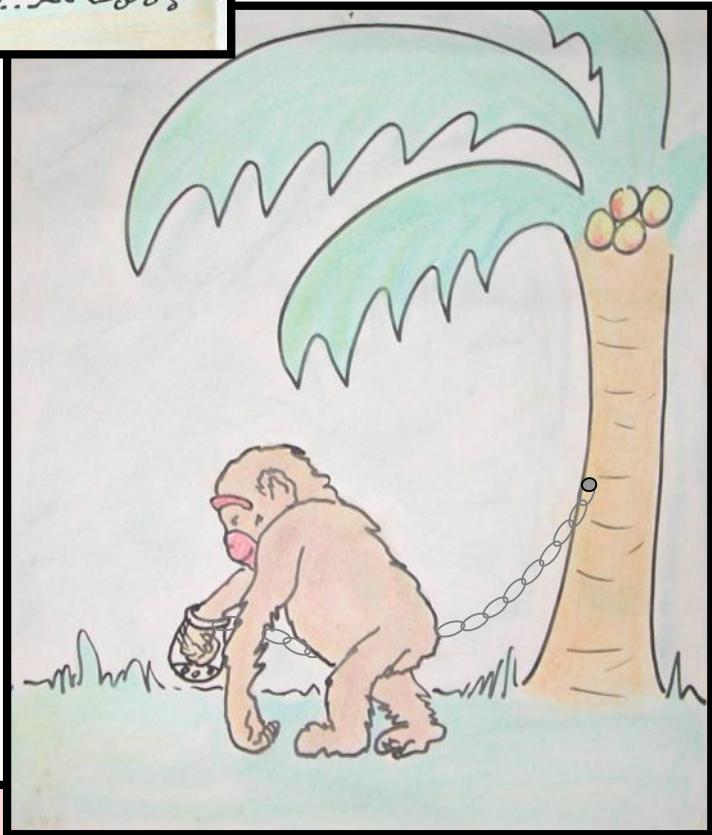
“i uka ma i rata hita si gi mangenge. I
habi ne hita a nitora. I kori hita ni
vangaru. I kori hita ni matakari
kamumu a nilaho ne hita.”

2 Tim. 1: 7

**E Satan a
tamana
marapusianga.**

Ioan 8: 44

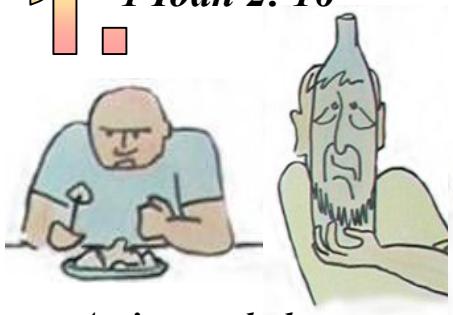
**E Satan i
tamilalu ta ia a
angelo na
nipara:**

2 Kor 11:14

A Naro Hale i ratapile a viri

1.

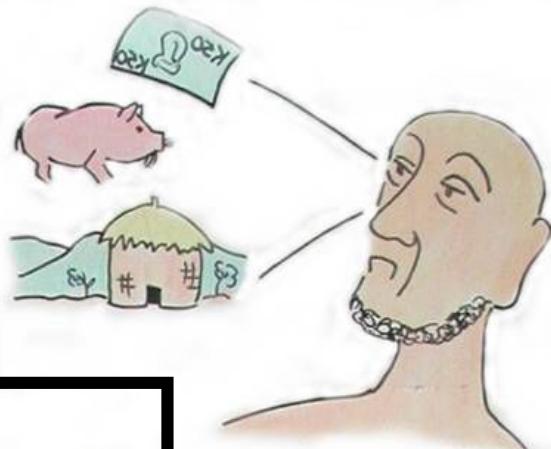
1 Ioan 2: 16

*A ningaru hale:
molenga, spak,
kanimuma*

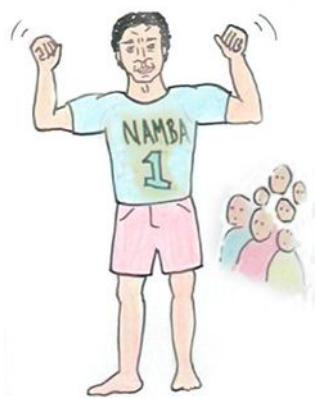
*A ningutu na maki: a
mahala, a moni, a maki*

2.

3.

*A naro ni bibi
rike mule*

4.

*Niman
genge*

5.

A ni vapadimomo

Iak 3: 9-10

Iak 3: 14-18

A naro ni vapida

Lesson 9: I NAVAI SI RATA A NARO HALE?

A vuhuna ngava: Na lesion iea bara si ta na naro hale na hatene hita, turana a hini hita a bakovi si putu puru a vinara na Vure. A vuhuna i uka ma si ramai a ningaru na Vure, a maka maki hale i bele ne hita.

- A. E Isu i ruduraha e huriki a pariseo na hini ri tamilalu. Na ra dala ri tamilalu ni ramai a ningaru na Vure?**
1. Mat. 23:1-13
  2. Mat 23:15-17
  3. Mat. 23:27-28
- B. A nuruvei na Pariseo turana a bakovi ni bole a takis. Luk. 18:19-14.**
1. I navai e Isu i takia ra nuverri iea, i ta lakea ne ria? (v. 9)
  2. A ra i kavurike vona a pariseo? (11-12)
  3. A ra a bakovi ni bole a takis i taki a Vure vona? (13)
  4. E Isu i vakalob navai a ngava na nita vakakika iea? (14)
- C. A buana, ne huriki a Hibru, i manga a vuhuna niluhoi lobo na bakovi. A naro lobo vona i bele vona. (Posta 9a)**
1. A bakovi i muto na maki i pagitala na hatena, i uka ma na maki i dili na ngavana. Mrk. 7:17-23
  2. A Vure i mata na hatena bakovi, i uka ma i mata na hini polovavo. Luk. 16:14-15
  3. A nita vakakika na kai kamumu, a kai hale. Luk 6:43-45
    - a. A viri i muga ioe, a Vure -> A kanena kamumu.
    - b. Ioe o muga ne vomu -> A kanena hale.
- D. Si masia a viri i ramaia a Vure, a viri i uka (Posta 9b)**
1. A narona viri i ramai a naro hale. Gal. 5:19-21
    - a. Panaho
    - b. Tatami
    - c. Luhoi hale
    - d. Rabalaki a viri
    - e. Ta padikidu
    - f. Made tavula
    - g. Kaniraha
    - h. Ngutu a maki na viri tara
    - i. Mole
    - j. Mahita viliha
    - k. Kulirua
    - l. Manga
  2. Ra maka vilo hale nga i valai pololilo na viri, i ratea i muto. Mrk. 7:23
    - a. Ra naro hale na hatene hita
  3. Pali hita si gi bole a naro kamumu na Hanu Kiripiripi. Gal. 5:22-26

E. A viri takutaku ge luhoi kado, ge vasileki. O vasileki vona a maki nga:

A nivakasiri 1: O vakasiri a naro ni vasileki ramai a nitana Vure.

Nitana Vure

Sng. 23:1	“E Bakovi Dagi ia a matakri nau, i uka tara maki ga ngarua.”
Sng. 23:2	“I rata iau a made na varili kamumu, i tuli iau lakea na naru kamumu.”
Sng. 23:3	“O tuli iau na dala kamumu, o rata kamumu iau.”
Sng. 23:	Rata ramai...

A nivakasiri ni puloa a Linge iea i lakea na nivasileki:

Nitana Vure

Sng. 23:1	Bakovi Dagi, a lohoka vomu ioe a matakari nau. I uka tara maki ga ngarua. I uka liu.
Sng. 23:2	O tuli lakea iau na tanga na nimalo.
Sng. 23:3	O rata kamumu iau.
Sng. 23:	Rata ramai...

A nivakasiri 2: Epe. 3:16-18, bara i nangi maea:

Bakovi Dagi, a nana ioe na maka maki kamumu vomu, turana a nidodo vomu, go vakatora iau na nitora vomu na Hanumu, lakea e Krissto ge made pololilo nau, na hategu, na kakaigu lobo. A vasileki vomu go ratea a ningaru vomu ge tabuli pololilo nau, ge vakarike a narogu lobo ni lohoka vona a nilobona, a niolana, a nirikena, turana a nipuruna a ningaru vomu, o Bakovi Dagi Isu Kristo o tahoka ne nau.

A ves ranga go vasileki ramai:

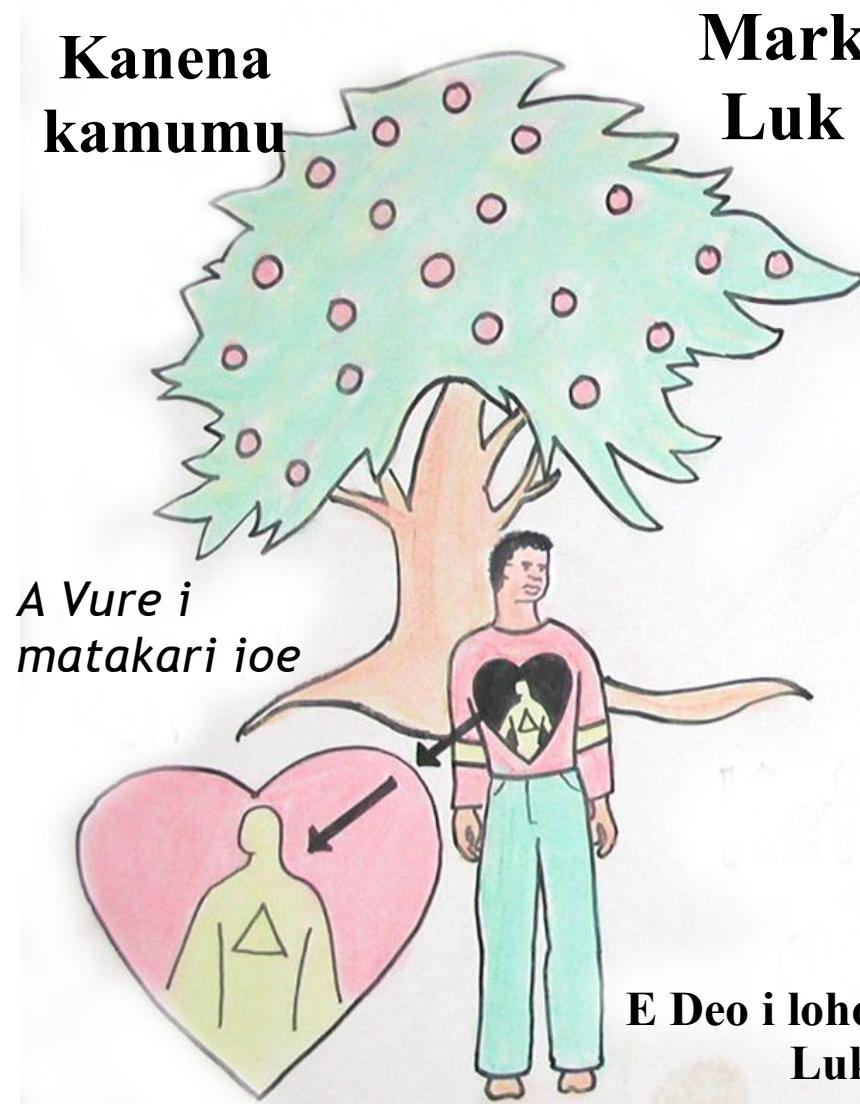
1. Sng. 139:23-24
2. Sng 51
3. Epe. 3:16-21
4. Rom. 8:28-29
5. Rom. 8:37-40
6. Ioan. 6:37-40
7. Pmn. 2:5-11
8. Pmn 4:4-7

A hatene hita a vuhuna naro ne hita.

Kanena
kamumu

Mark 7: 17-23
Luk 6: 43-45

Kanena
hale

E Deo i lohoka na hatene hita.
Luk 16: 14-15

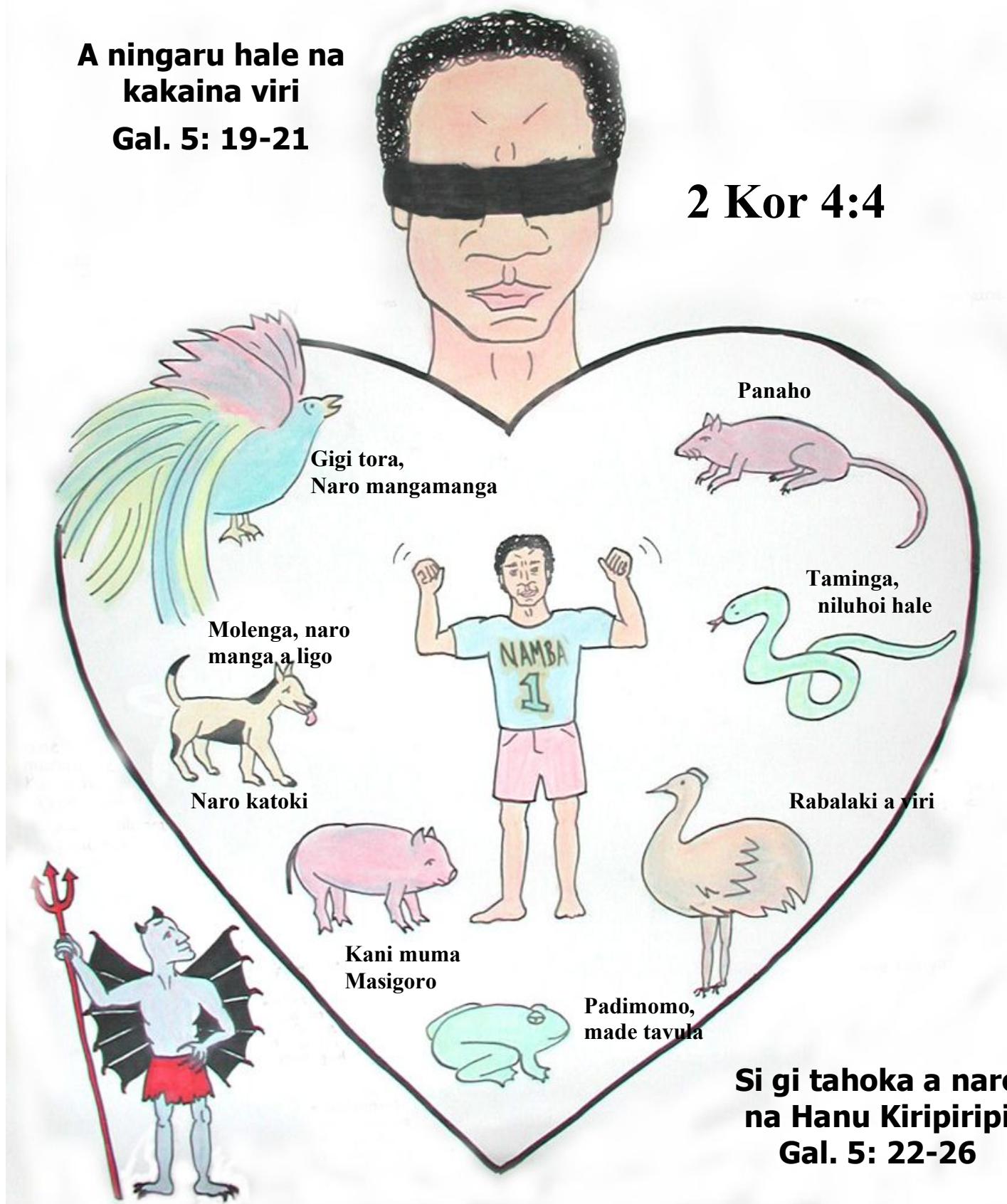

A hatena i vona a naro hale

**“A maka naro hale nga ri pagitala na hatena
viri, ri ratea i katoki na matana Vure.”** *Mark 7: 23*

**A ningaru hale na
kakaina viri
Gal. 5: 19-21**

2 Kor 4:4

Lesson 10: I VAKABELE A RA A NARO HALE?

A vuhuna ngava: A vuhuna a bakovi i uka ma i ramai a naro kamumu, a maki hale i bele ne ria. Na lesion ieia ta na ni luhoi kamumu pololilo na viri, i uka ma na maki kamumu i rata.

A. I tahoka a dala i rua bara ni ramai.

1. Tara i lakea na Vure
2. Tara i lakea na kanono.
  - a. E Satan i rata ramai a ningaru ne hita ni ratapile hita. Rom 1:21-23, 29-31 (Posta 10a)
    - (1) E huriki ri oi ni kavurikea a Vure. Rom. 1:21
    - (2) A hatene ria i katoki, ri ramai a viro hale. (Rom. 2:8)
    - (3) Ri ngaru a viro hale, a viro na uvo. (Ioan. 3:19)
    - (4) I ratapile Pmn. 3:18-19
  - b. E huriki ri luhoi tora ri kara ni laho manga e huriki i uka ma ri luhoi tora. Epe 4:17 [Epe. 5:8; 1Pe. 2:16; Epe. 5: 15; also Ion. 6:37, 40, 47; Ion. 3:16-18; Epe. 1:5; Rom. 8: 22-25, 35-39; Ion. 10: 28]

B. A nitubu na naro hale.

1. Na hini i made vona e huriki a agelo, i tubu maea:

“O boru puru valai na hunu, o Lagavago, tuna hatelanga. Ni voroki puru ioe na malala. O ta maea, ‘Bara sike na hunu, bara ratea vonga a gula hariki nau polomeli na maka hada na Vure. Bara made vonga, e huriki ri gi kavurike iau. Bara rata iau ga made polomeli na maka bubu, manga e Bakovi Dagi.’” Ais. 14:12-14

2. A nitubu na naro hale ne hita a bakovi:

A mata i moro hateka na rabu na taminga, i rangi a maka livoa lobo e BAKOVI DAGI a Vure i rata rike. I nanea a ngatavine, “I muholi a Vure i taki marua, nahea muru gu kani a maka kanena kai lobo na hania?” A ngatavine i koli, i ta maea, “Maria bara miri kani lobo a maka kanena kai na hania, 3 pali a Vure i taki maria tabu nahea miri gi kani a kanena kai na kurukuruna hania, nahea miri gi padoi ia, ma ga miri gi mate.” Lakea a mata i takia a ngatavine, “I uka ma muru gu mate. I uka liu. 5 A Vure i lohoka, bara muru kania, a matane marua bara i palala, bara muru manga a Vure na nilohoka na naro kamumu na naro hale.” Ngane a ngatavine i masia a kanena kai i kamumu na nikinanina, i kamumu na matana, i ngaru ni tahoka a niluhoi dagi. I bolea, i kania. Muri i bole a kalavana i habia ne girihina, ia tara i kani. Vuh. 3:1-6

C. A maki hale i vakabelea a naro hale. (Posta 10b)

1. A rarenga, ni putupuru a vinara, a ni kavurike a vure taminga, ni rata a malulu, a muto, ni vatepu, ni vabage, ni hatemadihi, ni vakarike a ramu, ni luhoi hale, ni ninu a naru vagoe go manga. Gal. 5:19-21
2. Ra maka maki nga i rata a Vure i dodo. Ais. 5:1-4,7

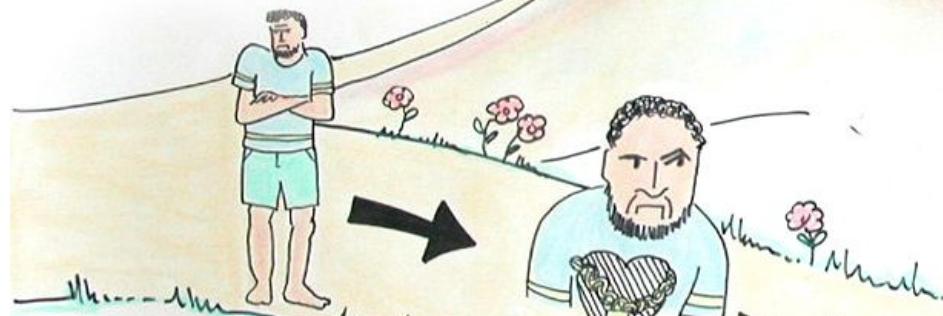
D. Hita i uka ma si malamala, pali a Vure i habi ne hita a nimalamala vona:

1. Hita lobo, i kamumu a Vure ge vakamadihi hita. Rom. 3:9-11
2. A naro kamumu na Vure i bele kavakava. Rom 3:21-26
3. Si gi ramai a ningaru ne hita. Ion 3:16-18
4. A Vure i vakamadia e Isu, ra i uka naro hale, na murine hita, si gi bolea a naro kamumu vona. 2Ko 5:21
5. E Isu i bole polo ne hita a nimadihi, ra si gi bole na naro hale ne hita. 1Pe. 2:24
6. E Isu ni ruduraha lakea hita si bole a nimahuri. Gal. 3:13
7. Mata kamumu vona a nikamumu turana a ni vakamadihi ne Bakovi Dagi. Rom. 11:22

Satan uses our wants and desires to destroy us .

Rom 1: 21-23, 29-31

1. Those who refuse
to acknowledge
God

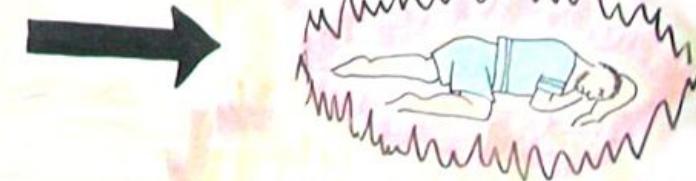

2. A viri i ramai a
naro hale, a
hatena i uvo

3. Love of
evil and
darkness

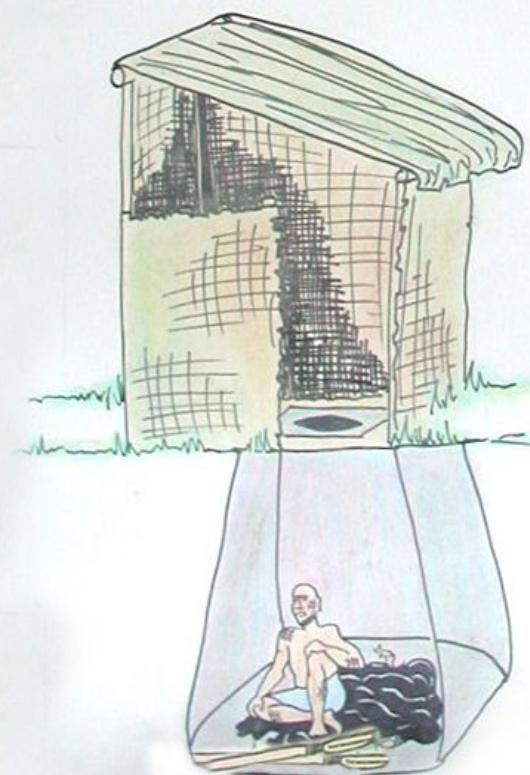
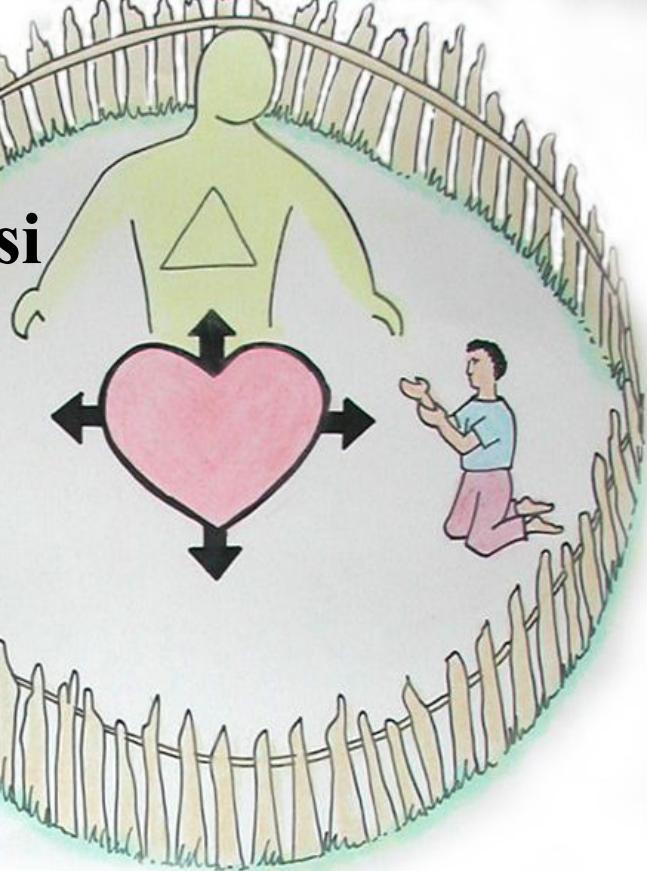

4. Destruction

Hita lobo, i kamumu a Vure ge ratapile hita vona a naro hale si rata.

Rom 3: 9-11
Rom 3: 21-26
Ioan 3: 16-18

A Kanena Ningaru
Hale:
*a rarenga, a naro ni mole,
ni kavurike a vure taminga,
a muto, a naro ni vapile,
a naro ni vaubi,
ni marikoi na viri i tahoka a
maki,*
*a nihate madihi,
a naro ni rata polo mugamuga,
a naro ni masigoro,
a naro ni ninu hateka.*

2 Kor 5: 21
1 Pita 2: 24
Gal. 3: 13
Rom 11: 22

Gal. 5: 19-21
Is. 5: 1-4, 7

A Dala a Vure I Korimule Hita

Lesson 11: SI MATAI A NIDODO NA VURE NA HINI I KORIMULE HITA

A vuhuna ngava: Na lesson iea, i ta ta na nidodo na Vure, i ngaru ni puga voroki a naro hale ne hita, sa si gi made palupu turana. Ni lohoka kamumu na ningaru na Vure bara i rata hita si ramaia.

A. Te made navai muga, muri a Vure i bole mule teu? Ni lohoka na nidodo na Vure.

Te ge lohoka vona a nimadene teu muga, muri bara te bolea a maki kamumu.

(Hanuna 11a)

1. Si luhoi ta a hatene hita i uka ma i hale hateka. I uka a i maea.
2. I uka tara maki si gi vakakori a hatene hita vona.

“A hatene hita a maki na taminga hateka. I uka maki ge koria. E rei ge lohoka kilala vona.”
Ier 19:9

3. Pali a Vure i kara ni korimulea. I kara ni habi a niluhoi karaba, a naro karaba.

“Iau bara habi vomu a niluhoi karaba, a naro karaba. Bara vakavorokia vomu a ni gigitora, a habia vomu a viri karaba.” Ese 36:26

B. A Vure i ngaru hateka hita lobo, si gi made palupu turana. (Posta 11b)

1. A ningaru dagi na Vure ne hita i maea. Mat. 27:26-30
2. Ni vakabele a nimade palupu, te ge rata voroki a maki i pahatutu teu, ra naro hale. Te ge nanea a Vure ge puga vuroki a naro hale ne teu. Ioan. 5:39-40; 6:35-37

C. A Vure i dava, i ngaru ni pugavoroki a naro hale vomu.

1. E Isu i bole a murine hita. I vakasiri manga i ngaru ni puga vuroki a narohale ne hita.
(Posta 11C)
  - a. Teu te ramai a dala na vuranga
  - b. Kap. 1:5b-6 “I ngaru hateka hita. Na darana i vakamatukapaga hita na naro hale ne hita.”
  - c. A pelegona “ni puga voroki a naro hale.”
    - (1) Matukapaga na rarenga
    - (2) Rata voroki a maki hale
    - (3) Lobo na naro ni koli
  - d. Ni puga voroki a naro hale i maea, i uka ma si luhoi tabu. Nib 812
2. Ra maka ngava nga na baibel, i vakasiri manga a Vure i ngaru ni puga vuroki a naro hale ne hita:
  - a. 2Ko. 5:21
  - b. Gal. 3:13
  - c. 2Pe 3:9 [1Tim. 2: 3-6; Tit. 2: 11; Ion. 3: 16-17]

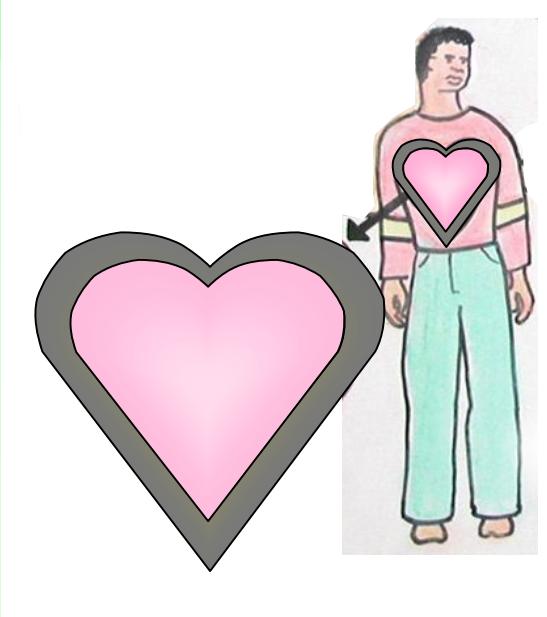
D. A nidodo na Vure i gale hita si gi pulo a vilone hita.

1. A Vure i uka ma ge puga vuroki a naro hale ne hita, pali a vuhanua na ningaru a vilo kamumu ne vona i tovo talea a nipuga voroki a naro hale.
  - a. A nidodo a maki ni habi tavula.
  - b. Ni korimule hita na nidodo na tahuna si luhoi tora, a maki i valai na Vure. Epe. 2:8,9
2. A nikamumu na Vure i rata hita si pulo a vilone hita. Rom. 2:4 [Epe 3:16-19]
3. A Vure i uka ma ge lohopile ioe na tahuna o ramai ranga ningaru hale. I uka ma ge loho pile ioe. I uka ma ge taparaki ioe go boru. Pmn. 1:6

E. O ratea: Made madoru. O luhoia a maki i ratea a Vure. A ra go ratea ngane?

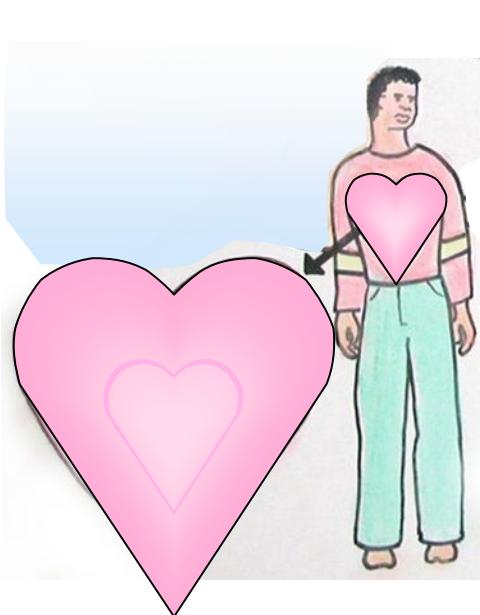
F. A nuverei ne Hosea rua e Goma (a nuverei na nidodo)

1. Sng. 103:3-4 (1-5) A Vure i korimule hita na lovo.
2. Hos. 11: 1-4, 7-9, 12 a Vure i tangi ne hita, “Ga olopile navai ne vomu?”
3. A Vure i korimule hita na darane tuna.
4. E Isu ni vakatavore na kai tavalavala. Mat. 27: 26-30; 35-44
5. E Isu i tavore na kai tavalavala a vuhanua na ningaru dagi vona. Ion. 10: 17-18

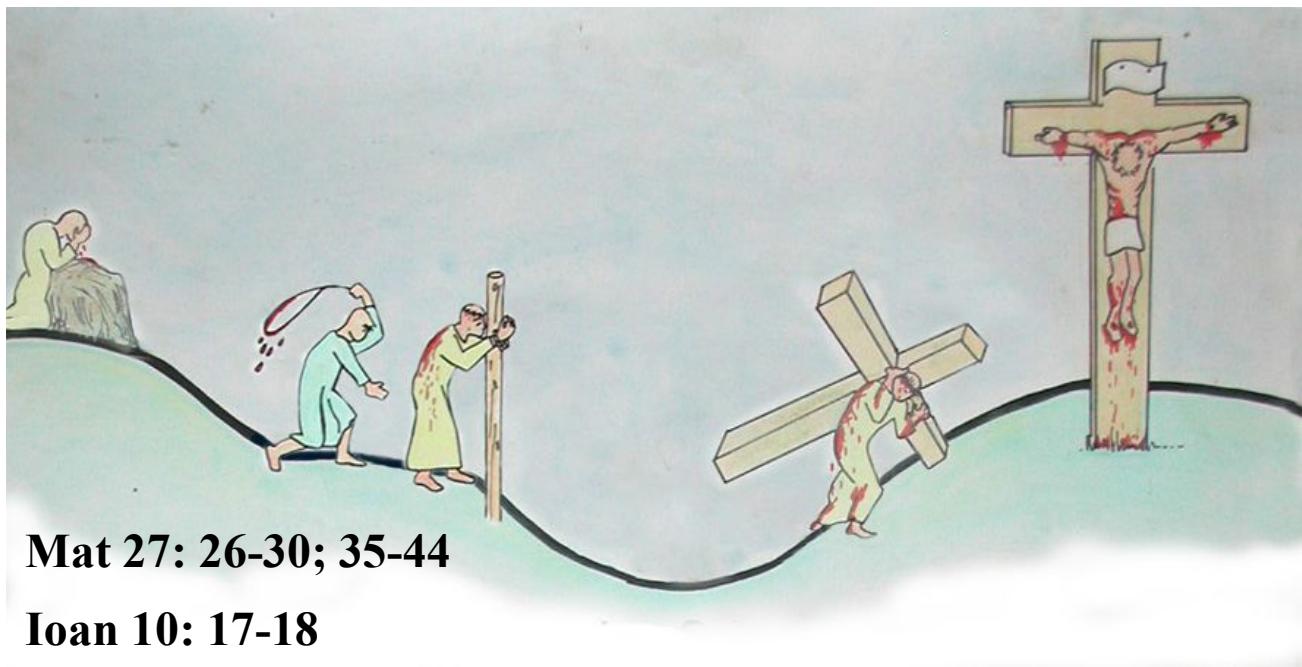

*Si pahaluhoi ta a
hatene hita i hale
popopete kunana. Pali
i uka ma i muholi.*

**“E rei ge matakilaka
vona a niluhoi na bakovi.
I pusi hateka, i katoki
hateka.**

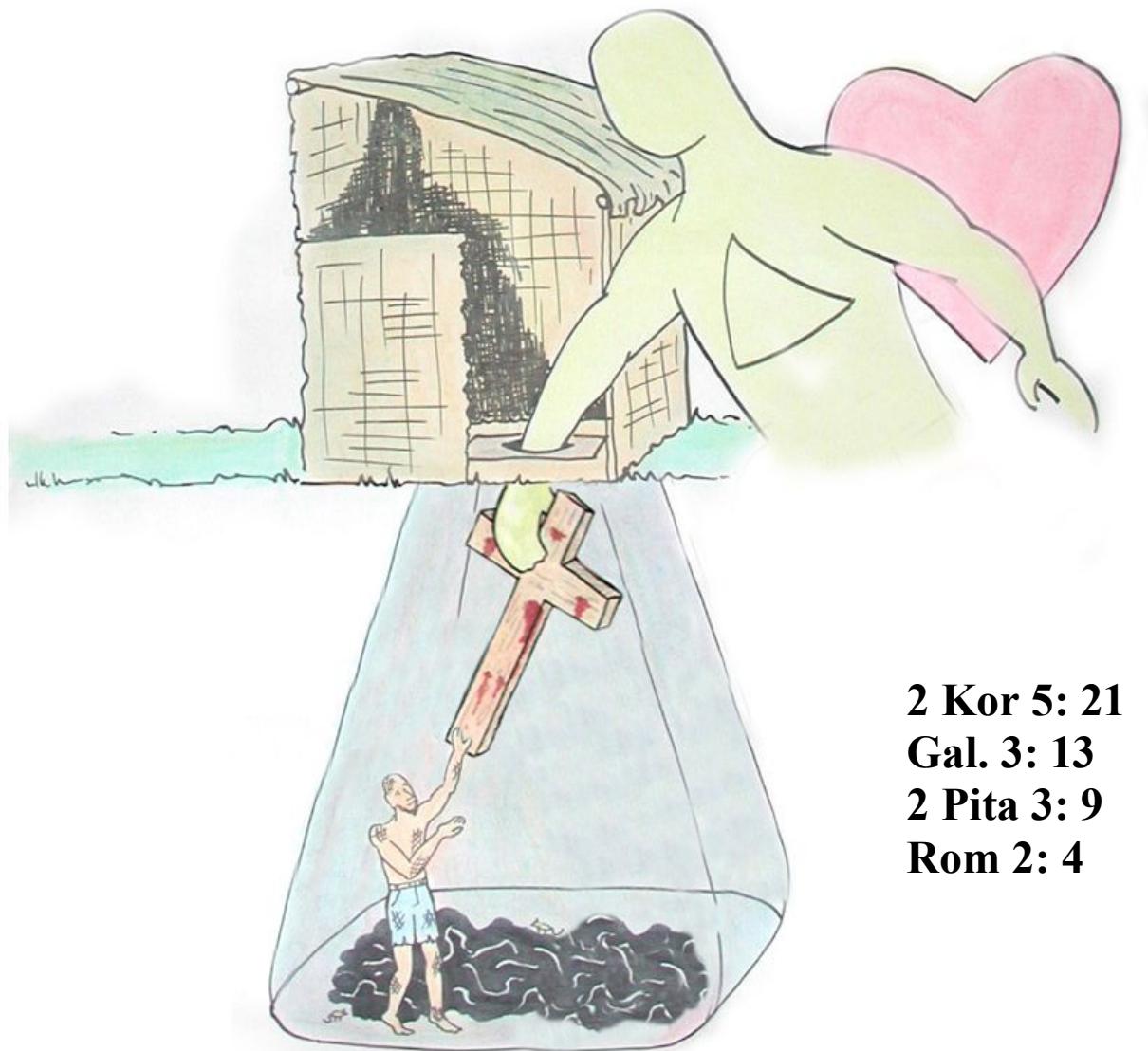
**A Vure, i kara ia ge habi a
niluhoi karaba ne hita:
*Bara habi ne mua a niluhoi
karaba. Bara habi ne mua a
ningaru karaba. Bara poka
tala ne mua a hatene mua, ra
i manga a kedo, bara habi ne
mua a hatene mua karaba, ge
maluviluvi. Esek. 36: 26***

Mat 27: 26-30; 35-44

Ioan 10: 17-18

A naro kamumu na Vure i kori mule navai hita?

**2 Kor 5: 21
Gal. 3: 13
2 Pita 3: 9
Rom 2: 4**

E Isu... i bole a murine hita!

Lesson 12: A RA NIKORIMULE?

A vuhuna ngava: Na lesion iea i ta ta na ra maki ge bele na tahuna si luhoi tora e Kirsto manga a nikorimule ne hita. A maka ngava ni matai a pelegona na lesion iea, pulo a vilo, luhoi tora, korimule na naro nale, turana nipau hita lakea na kabu na Vure.

A. Ni korimule i turana a ni mapulo na naro hale, a niluhoi tora na maki e Isu i ratea ni kori mule hita. Mrk. 1: 14-15 [Apo. 20: 20-21]

1. Pulo a Vilo
  - a. A pelegona i maea, i mapulo a niluhoi.
  - b. Si vakamate a naro hale na kakane hita. 2Ko 5:17
  - c. A Vure bara i rata hita si bele karaba. Epe 4:20-24
  - d. E Ioanes a mari ni vahilolo i tovo maea, bara si tahoka a kanena, i vakasiri manga si pulo muholi a vilone hita. Mat. 3:1-2, 7,8.
2. Luhoi tora
  - a. A pelegona i maea, o luhoi tora e Kristo.
  - b. A narone hita i uka ma i korimule hita. E Deo i korimule hita na tahuna si roe vona a maki i rata e Isu. Epe. 2: 8-9; 2Ko. 5: 15; Rom. 6: 22-23
  - c. O ratea e Kristo ge ia a Hariki vomu, o ramaia. Ra hini nga a pelegona ngava e “Bakovi Dagi.”
  - d. Si rata a naro kamumu, i uka ma i korimule hita. Pali ni korimule hita, si gi rata a naro kamumu.
    - (1) A Vure i kado puru a leho ne hita. Epe. 2: 8-10 Ni rata rike hita ne Kristo, si gi rata a leho kamumu.
    - (2) A Vure i luhoi muga ne hita, si gi bele manga e tuna. Rom 8:28,29
3. Ni ratavoroki a naro hale ne hita, ngane si matapado.
  - a. A naro hale ne hita ni vahilolo na darane Isu. Kap. 1: 5 [Hib. 1: 3]
  - b. Ni korimule hita, i uka ma si pesi na kog. Rom 8:1
  - c. A Vure i habi a nimahuri karaba ne hita. Epe. 4: 22-24 [Tit. 3: 5; Ion. 3: 3]
4. A Vure i pau hita, si dili na kabu vona.
  - a. Ngane hita a kabu na Vure. Gal. 4: 4-6 [Epe. 1:5]
  - b. Bara si bole a maki lobo turane Kirsto. Gal. 4: 7; Rom. 8: 17
  - c. Si tavore na kai tavalavala turane Kristo, lakea si bole a nimahuri karaba. Gal. 2:20
  - d. E Isu i valai, i made turane hita, i habi ne hita a Hanu Kiripiripi vona. Ion. 14: 16-18, 23
  - e. A Hanu Kiripiripi i vakatora hita ni ramai e Kristo na parava lobo.

B. A ra si gi ratea na tahuna si pulo a vilone hita?

1. Taki tala a naro hale ne hita. 1Ion.1: 8-9
2. Naha ni rata tabu a naro hale. Ese.18:30-32; Rom. 6: 2
3. O rata a naro a Vure i ngaru ioe go rata. Apo. 26: 20
4. O luhoi tora a Vure ge pulo a vilomu. Pmn. 1: 6

C. Nivakasiri ne huriki ri pulo a vilone ria.

1. A baovi ni bole a takis. Luk. 18:13-14
2. E huriki a bakovi a ngatavine na parava na Pentekos. Apo. 2:37-38

D. A maki bara i bele vomu na tahuna o luhoi tora.

1. A niluhoi tora i uka mai i maea: Iak.. 2: 19
2. O luhoia na hatemu e Kristo i mate ne vomu. Rom. 10:1-10
3. Ngane e Kristo ia a Bakovi Dagi vomu. 2Ko. 5:15
4. O ramai a viri dagi vomu na parava lobo. Rom. 6:16-19
5. Ni luhoi tora muholi i vakabele a naro kamumu na viri. Iak. 2:14-17

A Vure i Korimule navai hita?

Pulo a vilo

O pulo a niluhoi vomu, a leho vomu.

1.

Ep 2: 8-9
2 Kor 5: 15
Rom 6: 22-23

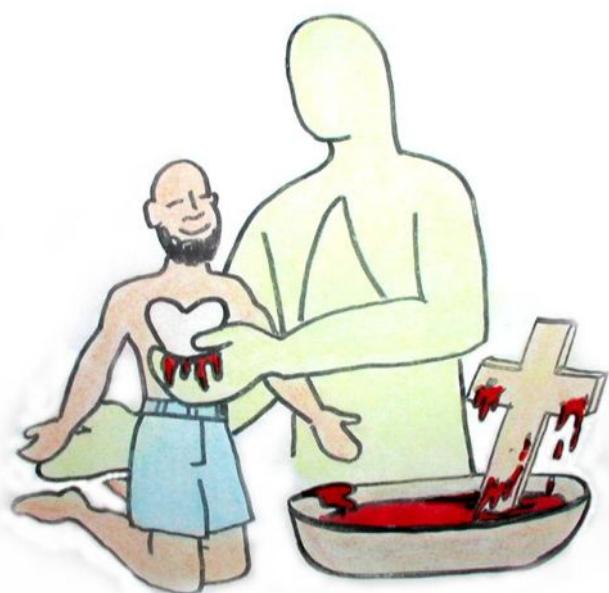
Luhoi Tora

O luhoi torea e Kristo, ge korimule ioe.

2.

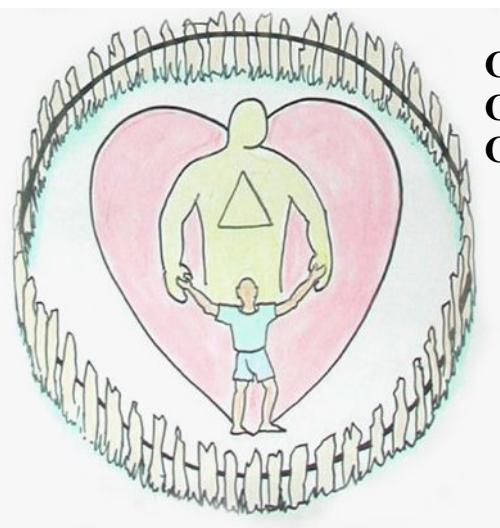

3. I puga vuroki a naro hale vomu, i habi ne vomu a niluhoi karaba.

Kap 1: 5
Rom 8: 1
Ep 4: 22-24

4. A Vure i pau ioe, ioe a viri vona.

Gal. 4: 4-6
Gal. 4: 7
Gal. 2: 20

E Isu i made turamu, i habia vomu a Hanu Kiripiripi.
Ioan 14: 16-18, 23

O laho turane Isu, o longototoa na nitora na Hanu Kiripiripi.
Gal. 5: 16

Lesson 13: A RA MAKAKILA NA VIRI I LUHOI TOREA E KRISTO

A vuhuna ngava: Ra nitovo iea i ta na viri i luhoi tora e Kristo i mata navai. Ra nitovo iea i valai na rau kea ne Ioanes, i here muga. I ta ta na vilo ni vangaru ia a kilakila bara ni matai na viri i luhoi tora, i valai na nimapulo pololilo na viri.

A. E Ioanes a Apostolo i ta maea ne 1Ion. 1:1-5. “A maki lobo mi matai, a maki lobo mi longo, ngane mi taki tala ne mua, lakea... si rihi e Tamana turana e Tuna, re Isu Kristo.

A Nuverei: *I tahoka tara koma bakovi o Saut Amerika, i mate e kinana. E tamana i uka ma i matakari kamumua, a vuhuna i ninu hateka a bia. Lakea a koma iea i matakana, i panaho a maki ge kani. Ra koma iea, i panaho bala na ngatavina tara i luhoi torea e Kristo. Lakea a ngatavine iea i vasileki vona. Muri i luhoi ge paua, ge tuna. Muri i paua, i matakari kamumua, i habi a maki ni kani vona, a varakia vona, i ngarua. Pali a koma iea i viliua ni panaho, ni matakana a maki ni kani na hini ni vuroki a maki vona. Ra koma iea ge tovo ni made kamumu na kabu vona karaba. Ra hini nga i uka ma ge bele malaviriri.*

- A ra a kilakila? A narona i tebi, manga ia na tara ranga.
- 1Ion – Si gi lohoka navai vona si rihi a Vure?

1. Si laho na nipara. 1Ion. 1:6-7
  - a. Lakea bara ioe a tuna nipara. Ioan. 12:36
  - b. A kanena nipara ra naro kamumu, a naro kiripiripi, a nita muholi. Epe. 5:8,9
2. Si ramai a nitana Vure. 1Ion. 2:3-6
  - a. A ningaru i rata hita si longototo, Si ngaru hatekea a Vure, lakea si ramaia.
  - b. A maki i bele vona: Ion. 14:21
3. Si ngaru a turane hita. 1Ion. 2: 9-11 [Ion. 3: 10-11, 14-18; 4: 20- 21]
  - a. E rei e turamu? Luk. 10:29-37
  - b. O ngaru muholi a viri, bara o luho taro a ningaru vona, muri a ningaru vomu.
4. Naha ni ngaru a vilo na malala. 1Ion. 2: 15-17
  - a. A pelegona ngava e “malala”, i manga a maki na malala, manga a mahala, a ningaru hale na kanaine hita, a naro ni bole a ramu. (Masia lesen 8, e 9)
  - b. Ra maka maki nga bara ri lobo, pali a bakovi i ramai a Vure bara i made vakaroro. 2Ko. 4:18
5. Si rihi e Kristo. 1Ion. 2: 24
  - a. A pelegona “rihi” i maea, o laho turana, o made turana, o made tabukoi turana. Ion. 15: 4-7
  - b. A maki i bele vona, bara i vakabele a kanena kamumu i kupo. Ion. 15: 4-5 [Ion. 8:31-32; Ion. 15: 7]
6. A Hanu Kiripiripi bara i vakalongo 1Ion. 4: 13
  - a. A Viri i vakalongo na maki i bele pali.
  - b. A Hanuna i vakalongo a hanune hita maea, hita a tuna Vure. Rom 8:14-16

7. Si rata a maki kamumu. 1Ion. 3: 10
    - a. Si rata a naro kamumu na tahuna a maregoa, o na tahuna i uka tara a viri ge masia, na maki dagi o na maki kiroko. Luk. 16:10 [Tit. 2:7]
    - b. Si ta muholi, si ta kavakava. Epe. 4:25
  8. Si rangi a nitora na malala. 1Ion. 5:4-5
    - a. Si tahoka a nivalemu a vuhuna e Krissto i rangi pali a nitora na malala. Ion. 16:33
    - b. Re huriki nga ri rangi pali na darana tuna sipsip.
- B. Ni here ne vomu go lohoka manga o tahoka a nimahuri vakaroro. 1Ion. 5:13**
- C. E Petrus i ta maea, a maki nga bara ri rata ioe o vakabele a kanemu. 2Pe. 1:5-9**
- D. I kara si gi bole a maki si nana vona. 1Ion 5:14-15**

A Kilakila na Kirstien

1 Ioan — Si lohoka maea si laho turane Kristo:

1

1 Ioan 1:6-7

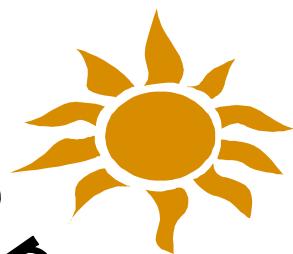
2

1 Ioan 2:3-6

8

1 Ioan 5:4-5

7

1 Ioan 3:10

Orata a naro kamumu
Bara o lohoka

6

1 Ioan 4:13

Longototoa a Vure
O ngarua e turamu

3

1 Ioan 2:9-11

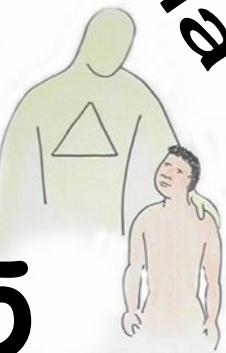
4

1 Ioan 2:15-17

5

1 Ioan 2:24

Naha ni ngaru a maki
O rihia e Isu

1 Ioan 5:13

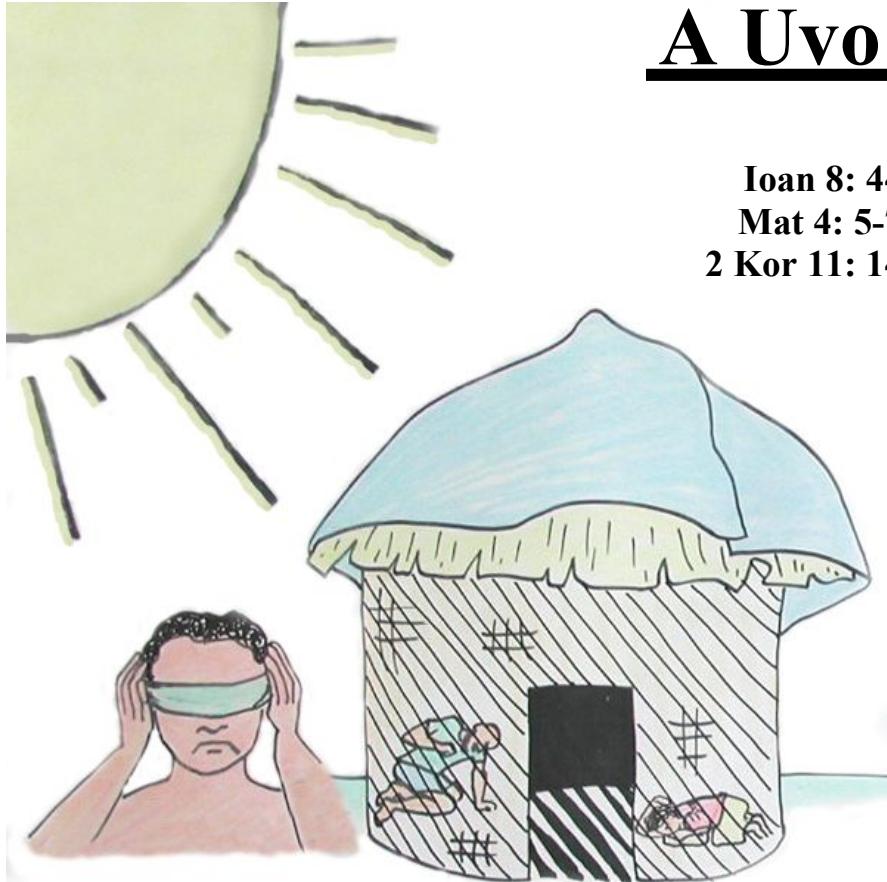
**A Nilaho na
Kristien, A
Naro ni
Matakari**

Lesson 14: A DALA NI RANGI A PILE

A vuhuna ngava: Si lohoka vona a nitora ne hita ne Isu turana a maka maki na vabinga si tahoka, si gi tahoka ni rangi a pile ne hita, e Satan. Ra lesen iea i mata ne Epesus 6, turana a maka maki si gi rata na vabinga ne hita turana a pile.

- A. Si made na tanga i rua. A tanga na maka maki si matai, a tanga na maki i uka ma si matai, manga a hanitu, a gelo.
  - 1. Na tanga i uka ma si matai, i muholi manga a tanga si made vona.
  - 2. I tahoka a vabinga. Epe. 6:12
  - 3. A maki dagi ne Satan, a taminga.
    - a. Ia a tamana taminga. Ioan. 8:44
    - b. I pulo lae a nita muholi. Mat. 4:5-7
    - c. I kara ni puloa ge manga a agelo na nipara. 2Ko. 11:14 [Mat. 24:24]
  - 4. E Isu i puru valai ni ratapile a leho ne Satan. Ioan. 3:8
- B. Si gi lohoka vona a pile ne hita. 1Pe. 5: 8-9 [1Ion. 5: 19; 2Tes. 3: 3]
  - 1. A maki dagi si gi lohoka vona a niluhoi, a dala ge ramai ni ratapile hita.
  - 2. E Satan i tahoka a naro legelege ne vona ni ratapile e huriki na tanga takutaku.
- C. Hita si luhoi tora si kara ni ramai a nita muholi, o si gi ramai a taminga manga a viri i uka ma i luhoi tora.
  - 1. Hariki: Satan
    - a. A ra o pesi vona: a taminga
    - b. A naromu: ngaru mule ioe
    - c. A kanena: a vuranga
  - 2. Hariki: Deo
    - a. A ra o pesi vona: Nita muholi
    - b. A naromu: Ngaru a Vure, ngaru a turamu
    - c. A kanena: A nivivi, a nivalemu.
- D. A nitora na Vure i kara ni kori ioe. Kol. 1:13; 1Ion. 4: 4 [Luk. 1: 37; Epe. 5: 8-10; 1Ko. 10:13]
  - 1. E Satan ni ratarike manga hita. I uka ma i palupu manga a Vure.
  - 2. Hita si gi luhoia a nitora na Vure.
- E. Si gi vaubi navai vona a pile ne hita, ra i uka ma si masia? 1Pe. 5: 8-9 (Poster 14b)
  - 1. O lohoka na pile toni ioe.
    - a. Na tahuna si i uka a nitora
    - b. A ningaru ne hita i rangi i toni hita. Iak. 1: 14
  - 2. O rodo a maka varakia na vabinga. Epe. 6: 10-13 [Iak. 4: 7]
    - a. Palabele: Nita muholi. Epe 6:14
    - b. Padirodo ni rata na aen: Naro kamumu. v.14
    - c. Vahapolu: A naro ni vakalongo a Velenga Kamumu. v.15 [1Pe. 3:15]
    - d. Galeu: A niluhoi tora. E Isu ia a Bakovi Dagi ne vomu, o ramai a ngavana. v.16
    - e. Hineva: a nikorimule. v.17
    - f. Bainat na Hanu Kiripiripi: a Nitana Vure. v.17

- g. mu vasileki, mu nanea a Vure na parava vakaroro na nitora na Hanu Kiripiripi.
v.18
  - h. Pesi tora: v.13,14
  - i. “Mu rodo lobo a maki na vabinga na Vure, mu gu paha taga, mu gu gege a maka taminga na hanitu” Epe. 6:11
3. Si gi pesi palupu ni vaubi. Gal. 6:2 [Hib. 10:23-25]
  4. Si gi matadoko, nahea ge lakavu hita a taminga. Hib. 3:12-14 [Iak. 1:23-25]
- F. A dala ni pesi na nitora ne teu na Vure.
1. Na rane Isu. Luk. 10: 17 [Apo. 3: 6-7]
  2. A Nitana Vure Mat. 4: 8-11 [Epe. 6: 17]
  3. Vasileki turana a niparemu na kinani. Mark 9: 28-29 [Apo. 14: 23]
  4. Na darane Isu. Kap. 12: 11
  5. A ngava muholi ne hita. Kap. 12: 11
  6. Si kavurike a Vure. Kol. 3:16 [Epe. 5: 17-20]

A Uvo

Ioan 8: 44
Mat 4: 5-7
2 Kor 11: 14

A Nipara

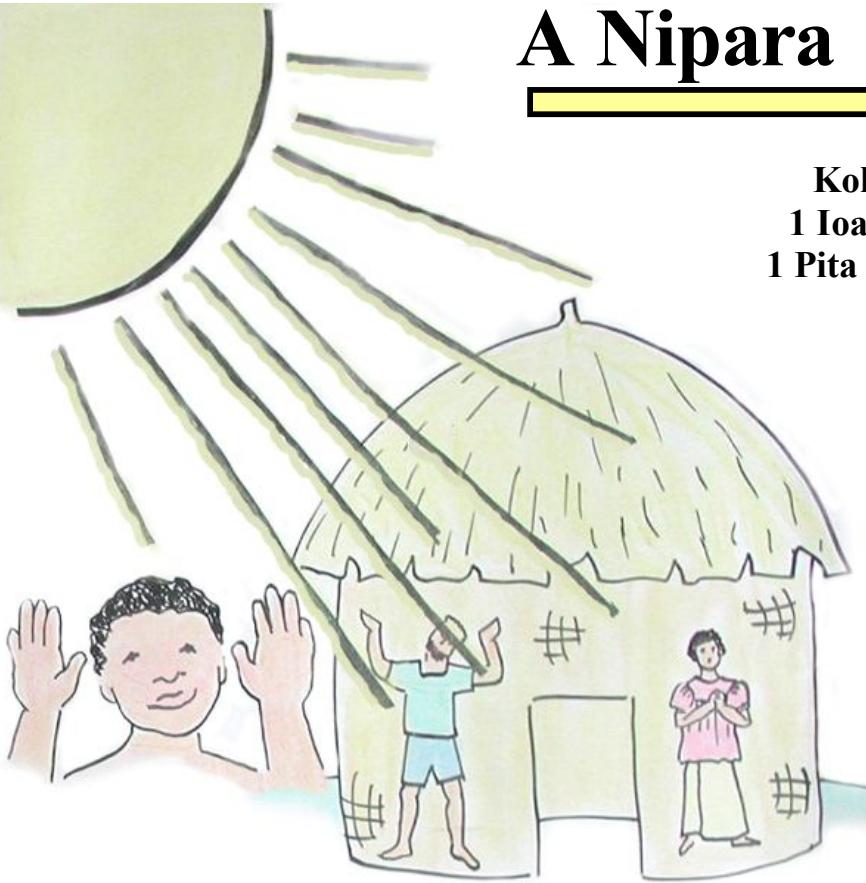
Kol 1: 13
1 Ioan 4: 4
1 Pita 5: 8-9

A Matakari: **Satan**

A Vuhuna: **taminga**

A Narona: **A ningaru hale, ri ngaru mule ria kunana.**

A Kanena: **A Vuranga**

A Matakari: **E Deo**

A Vuhuna: **A nita muholi**

A Narona: **Ri ngarua e Deo, ri ngaru e huriki rangā**

A Kanena: **A nivivi, a nivalemu**

Si gi vaubi navai na pile ne hita?

Ep 6: 10-18

**Mu vasileki,
mu nanea a
Vure na
parava
vakaroro na
nitora na
Hanu
Kiripiripi.**

Hineva: A nikorimule

Galeu:
Luhoi tora –
E Isu ia a
Bakovi Dagi
vomu. O
longo totoa.

Padirodo:

A naro
malamala

Let:

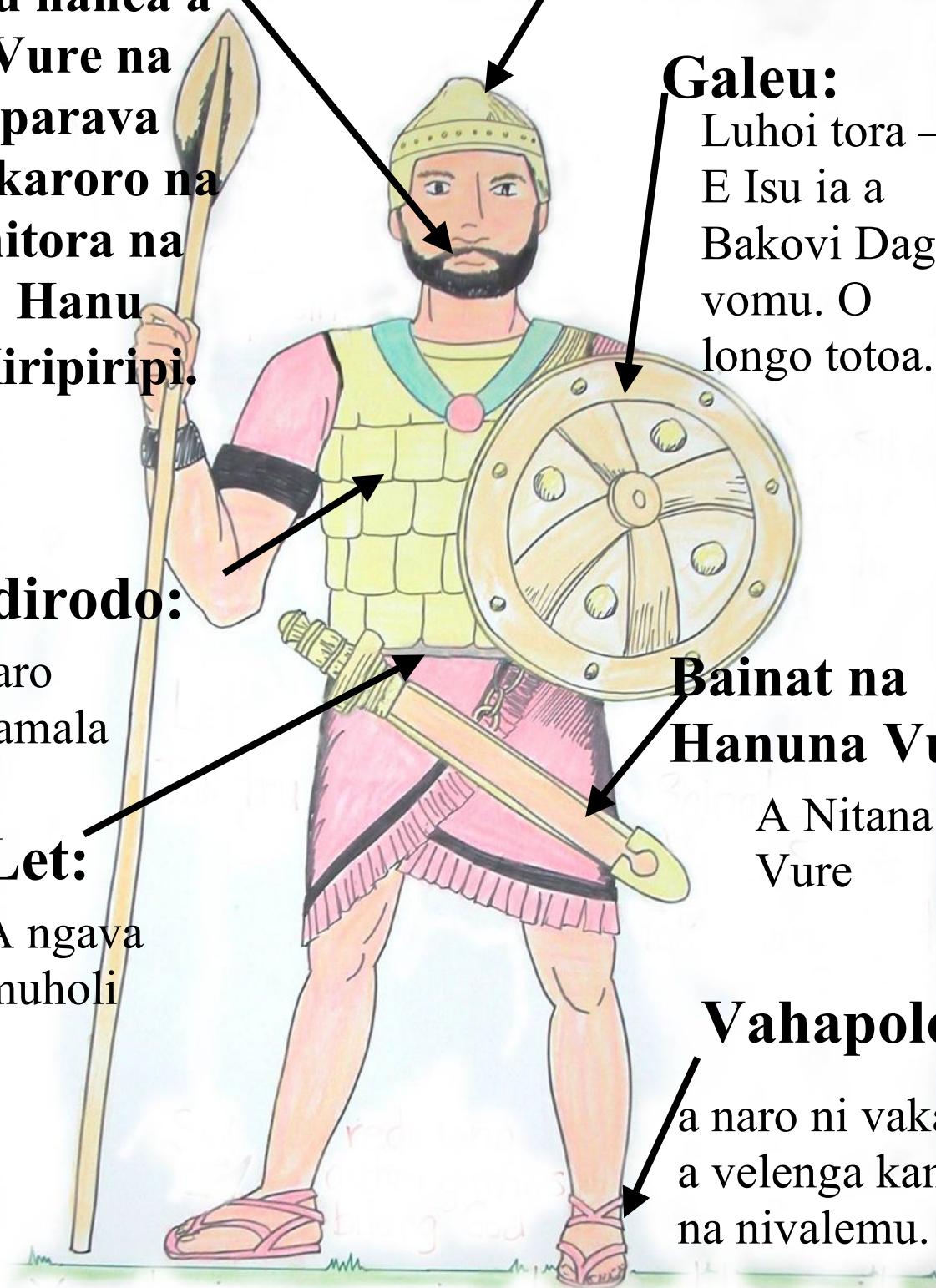
A ngava
muholi

**Bainat na
Hanuna Vure:**

A Nitana
Vure

Vahapolو:

a naro ni vakalongo
a velenga kamumu
na nivalemu.

**“Mu rodo lobo a maki na vabinga na Vure, mu gu
paha taga, mu gu gege a maka taminga na hanitu.”**

Ep 6: 11

Lesson 15: I NAVAI SI GI MALAMALA?

A vuhana ngava: Ra ni made palupu ne hita turana a Vure i tora na hini si laho turana. Na lesen iea, a maki dagi i ta ta vona ni laho malamala. “O malamala, a vuhanu iau a malalamala” 1Pe1:16 I tovo tabu na murine hita a nipesi ne hita ne Kristo.

A. A Vure i malamala

1. A Vure i malamala, i ngaru si gi kavurikea. Kap. 4:8-11
2. A Hanu Kiripiripi. Ra ngava “Kiripiripi”o malamala, a rana.
3. “A Vure a Nipara. I uka ranga hini ge uvo ge tabuli vona.” 1Ion 1:5

B. A ra pelegona ngava e “malamala”?

1. A pelegona i maea, a maki na Vure.
2. A “ni para” a pelegona, a naro kamumu, a narona Vure i kiripiripi hateka.

C. A Vure i ngaru a ra ne hita? Si gi ta manga e Paulus:

“A lohoka vona, i uka tara maki kamumu vona a ningaru hale na kakaigu.” Rom. 7:18

1. E Davit i nana e rei i kara ni pesi na matana Vure:

“E rei i kara ni sike na Lolo ne Bakovi Dagi? E rei i kara ni pesi na hini i made vona? A viri i uka ma i rata a naro hale kunana. Sng. 24:3-4

2. E Petrus i vakalongo hita maea:

“A Viri i gale mua i malamala. I mavonga, mua ranga, mu laho malamala na maki lobo mu rata, a vuhanu ni here hosi i maea, ‘Mu ramai a naro ge kiripiripi, a vuhanu iau a kiripiripi.’” 1Pe. 1:15-16

3. A Vure i ngaru ni vakasiri a nitora vona ne hita. I ratea a nipara, a nimalamala vona i parai hita. Ra maki kamumu iea i tabuli poloilo na ulo i mapoda, a maki na malala, i maea, a nipara na Vure ni gi matai na maki katoki nga. 2Ko 4:6-7

D. Ni bole dili hita na kabu na Vure, a Vure i ru pololilo ne hita a Hanu Kiripiripi. Ra maki iea ge tabuli vakaroro.

“A Vure kunana a viri i rata hita si pesi tora ni rihi e Kristo. I vulaki hita, i rua a kilakila ne hita, i vakasiri hita ne vona. I habi ne hita a Hanuna, ge made na hatene hita, i vakasiri manga i muholi hateka ge konamule hita.” 2Ko. 1:21-22 [Epe. 1: 13-14; 2Ko. 5:5]

E. Pali hita ni vakuku si gi malamala, si masia ne 1Pe.1:15-16

A Nuverei: *Na tahuna a tabua bakovi na nupesi ni poda, ra koma iea, mur ma bara ia a nupesi. Pali i kara ni bele manga a nupesi malaviriri kunana, na tahuna i tabana ni ruru? I uka. Bara i paki taro, muri bara ia a nupesi. Ra ge ia a nupesi muri ma, a murina. Pali ia ge koru rike taro, muri bara i bele vona ra murina. Ra dala iea bara i ramaia, ge koru manga ia a bakovi, lakea bara i bolea a murina.*

F. I tahoka a nimalamala i rua. Hib. 10:14

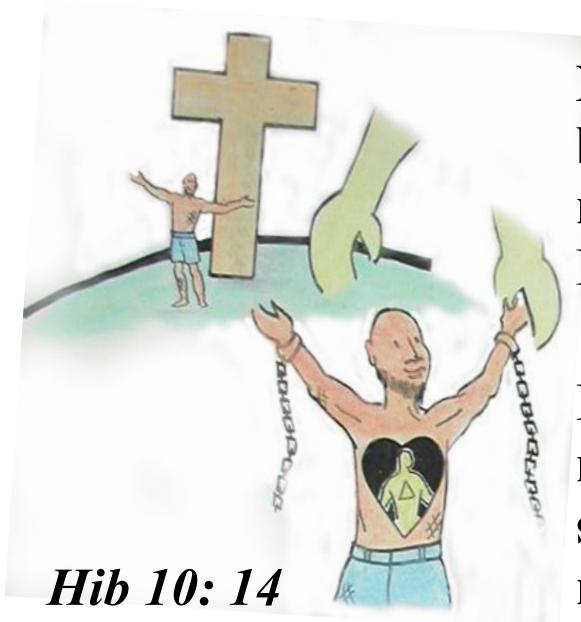
1. A Murina viri
    - a. Na tahuna si luhoi tora, si bele manga e tuna Vure, lakea ni habi ne hita a nimalamala ne Kristo. Pil. 3:9
    - b. A murine hita ra si malamala. Ni vakapesi hita turane Kristo na tahnua sil luhoi tora, ni ru pololilo ne hita a Hanu Kiripiripi. Epe. 1: 13-14; 2Ko. 1: 21-22
      - (1) I uka ma si konea. Ni kona hita na darane Kristo. 1Ko. 6: 20 [1Pe. 3:18]
      - (2) I uka ma si kara ni bolea. Rom. 5: 8 [Kol. 2: 13-14]
  2. A dala ni koru rike.
    - a. Ni taki hita si gi bele manga e Kristo. A dala ni koru rike, ni bele malamala. 1Pe. 1:15
    - b. A dala ni bele malamala: Ni taki si gi voroki a naro hale ne hita. Epe. 4: 22-24 [Phil 3: 12-14]
  3. Si matai maea, si bele malamala na tahuna a Hanu Kiripiripi i tabuli pololilo ne hita. Pali si gi koru rike, si gi bele manga a viri i korimule hita, re Kristo, na tahuna si lohoka kamumu vona.
- G. Na tahuna ni puga voroki a naro hale ne hita, si malamala. I mavonga, i navai si gi ramai a naro malamala?
1. Bara si rata manga i uka ma si lohoka vona, bara si rata hale. Hib. 10: 17-24; Hib. 10: 25-29
  2. E huriki ranga ri paha luhoi ta e Paulus i ta maea. Rom. 3: 8; Rom. 6: 1-4
  3. I navai si gi malamala? “Mu karuku tabukoi na Vure, lakea ia tara bara i valai tabukoi ne mua.” Iak. 4:8
- H. Si gi bele manga e Kristo
1. Ni bele manga e Kristo, a dala ni ramai. I ngaru ni rata hita si gi vonu! “Pali iau a valai ga habi a nimahuri. Ra nimahuri iea, i uka harena.” Ioan. 10:10

“ge iau e tamane mua, ge mua e huriki e tugu a bakovi a ngatavine. Iau e Bakovi Dagi Tuhaka Hateka a ta maea.” Mua o huriki a hategu, a ngava nga a Vure i ta muholi ne hita. I mavonga, si gi lohopile a maka rabu hale ri vakakatoki a kakaine hita, a hanune hita. Si gi mangenge na Vure, si gi bele malamala. 2Ko. 6:18-7:1

2. Pili. 1:6 A Vure i leho mavonga ni rata hita si gi bele manga e Kristo.

Why Do We Need to be Holy?

Definition: Separation, or set apart to God

Hib 10: 14

Hib 10: 17-24

Hib 10: 25-29

**Na tahuna si luhoi tora, si
bele manga a tuna Vure, i
rata hita si malamala turane
Kristo.**

**Pali a baibel i taki si gi
manga e Kristo: Na naro ieia
si koru rike na hini si
malamala vona.**

There Are Two Kinds of Holiness

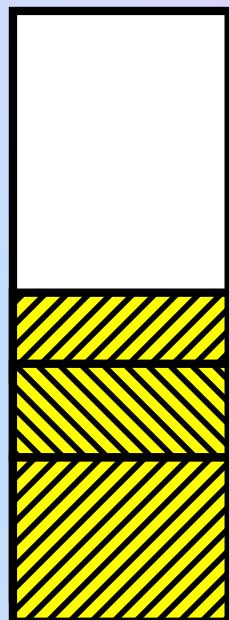
Murina

**Si malamala na matane Kristo
na tahuna si luhoi tora.**

A Nikoru

**Si koru rike na tahuna si laho
turane Kristo**

We become like Christ as we mature

Ep 1: 13-14

2 Kor 1: 21-22

Ep 4: 22-24

Lesson 16: SI GI VOROKI NAVAI A NARO HALE?

A vuhanu ngava: Hita si rangi a naro hale na nitora na Hanu Kiripiripi, na ni vasileki, ni lohoka na Vure. A naro ni lohoka, ni ngaru ni ramai a narona Vure ngi ranga, ni ta vona.

A. A Naro

1. A ra a naro?
2. A naro i vuhanu vai?

Niluhoi -> Nirata -> Naro -> Vilo Vakaroro -> Lokovai

3. I manga a dala na robo. Na tahuna o laho lokovonga, o bele na dala marapida. Bara o pasi a hini go ramaia. A naro i maea. O pasia tara dala go ramaia, pali i uka ma o luhoi kado kamumu taro. Ra hini nga, bara o ratea balaka kupo, lakea i uka ma go lohoka vona. I manga a naru i bako. Na tahuna a naru i ramai a bakona tara, a bakona tara bara i mara.

B. A Nitoni

1. A nitoni a maki i bele na niluhoi na viri.
  - a. Ranga bara a maki hale.
  - b. Ranga bara a ningaru na maki kamumu, pali bara ni rata na dala hale.
2. A nitoni, a naro hale, o i uka? Hib. 4:15
3. A maki i tolu i vakabele a nitnoni:
  - a. Satan Mrk. 1:13
  - b. A malala Gal. 1:3-4
  - c. A ningaru ne hita Iak. 1:13-15
4. Si kara ni rangi. Hib. 4:16 [1Ko. 10: 13]

C. A dala ni ha

1. Te hamule na nita na naru. Na tahuna a ngaru ni ratea a naru ge tua lakea na tabeke tara, a leho dagi hateka. Bara keli taroa a hini ge tabuli vona a naru. Bara kelia a hini, i bako vona a naru, lakea a naru i uka ma ge tua tala.
Ni rata voroki a naro tara, i maea. Ga vasileki, ga nanea a Vure i vaia hini a pasia i hale. Muga o masia maea, o pasi a hini i hale pali muri o rata a nipasi. Bara o luhoi manga i uka ma o ramai a dala hale. O rata ni vasileki lakea a Vure ge puloa a naromu. O nana a viri o rata hale vona ge puga voroki a naro hale vomu.
Na tahuna o nana a nikoli na Vure, bara i vakasiri vomu a dala (1Ko. 10:13) Bara o matai a nitoni ge tuli ioe go ramai a dala hale. O nanea a Vure ge vakasiri ioe na dala tara, lakea i uka ma go lakea na dala hale. O nana a turamu rangi ri gi vasileki turamu, o nana ria ri gi nana ioe na hini o rata vuroki a naromu vona.
2. O kuloi a naro hale na naro kammumu.
  - a. Na tahuna e Satan i toni hita. Epe. 6: 10-17 [Iak. 4: 7; Mat. 4: 1-11]
  - b. Na tahuna a rabu na malala i toni hita. Vuh. 39: 6-12 [2Tim. 2: 22]
  - c. Na tahuna a ningaru ne hita i toni hita. (Posta 12a)
    - (1) 1Ko. 9: 24-27 O tovo mule ioe ni rata a maki ge kori ioe ni lohoka kamumu ne Bakovi Dagi; O gi a nitana, o vasileki, o lakea na lotu.
    - (2) Gal. 5:16 O ramai a Hanu Kiripiripi, lakea i uka ma go ramai a ningaru hale na kakaimu.

- (3) Pili. 4:8-9 “a maka naro i muholi, a maka naro ni togo, a maka naro malamala, a naro kiripiripi, a naro kamumu e huriki ri ngaru, a naro e huriki ri kavurikea, a maka maki i kamumu, a maka maki e huriki ri kavurike, mu luhoi tata a maki nga.”
- (4) 2Ti. 2:22 “Lakea o malele ha vona a maka ningaru hale i bele na niluhoi ne huriki a bakovi karaba. O leho tora ni rata a naro kiripiripi, ni luhoi tore a Vure.”
- (5) Sng. 119:11 A ru a nitamu na hagegu, lakea i uka ma ga rata a naro hale na matamu. [2Ti. 3:16-17]
- (6) Snd. 4:14-15 Naha ni ramai a dalane huriki hale. O ngala kapulo, o ramai a dala kamumu.
- (7) [Luk. 22:40,46] O vasileki lakea i uka ma go boru na nitoni.
- (8) [Rom. 12:1-2] “Mu habi mule mua na Vure ge manga a nihabi malamala a Vure ge vivi vona... Mu takia a Vure ge pulo a niluhoi ne mua, mu gu lohoka vona a ningaru na Vure, lakea bara mu matakilaka vona a ningaru na Vure, a ra maki i kamumu, a ra maki i ngaru mu gu ratea.”
- (9) [Kol. 3:2] O luhoi a maki na hunu.
- (10) [Iak. 5:16] “Mu vatakitala a naro hale ne mua.”
- (11) [Snd. 24:16] A bakovi kamumu i boru balaka polorua...

D. Ra nilaho palupu ne hita turana a Vure, i bole hita lakea tabukoi vona, a ningaru na malala bara i puru.

1. E Isu ia a kai a vain, hita a rahana. I uka ma si madoko vona, bara si keri ni rata a maki. Ioan. 15:5,8
2. Si gi ngala kapulo navai vona a viri i ta maea,

“ge iau e tamane mua, ge mua e huriki e tugu a bakovi a ngatavine. Iau e Bakovi Dagi Tuhaka Hateka a ta maea. Mua o huriki a hategu, a ngava nga a Vure i ta muholi ne hita. I mavonga, si gi lohopile a maka rabu hale ri vakakatoki a kakaine hita, a hanune hita. Si gi mangenge na Vure, si gi bele malamala.” 2Ko. 6:18-7: 1

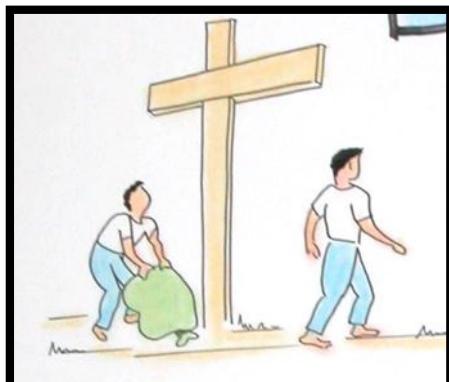
3. “A lohoka vona, a Hanu Kiripiripi, ra i tubu ni rata a leho kamumu pololilo ne mua, bara i leho i vano i harena na tahuna i vakalobo a leho iea, na parava e Isu Kristo ge hamule valai vona.” Pili. 1:6
4. “Si lohoka vona, a Vure i rata a maki lobo ri leho palupu, ge rata kamumu e huriki ri ngaru hateka ia, re huriki a Vure i gale ria, ri gi ratea a leho vona. I paru hosi, a Vure i lohoka pali ne huriki ta ri gi luhoi tora ia. I lohoka muga ne ria, i taki muga ri gi bole a narone Tuna, ge ia a tabua ne huriki e tarina, re hita e huriki a tuna Vure.” Rom. 8:28-29

Si gi lobo navai ni rata a naro hale?

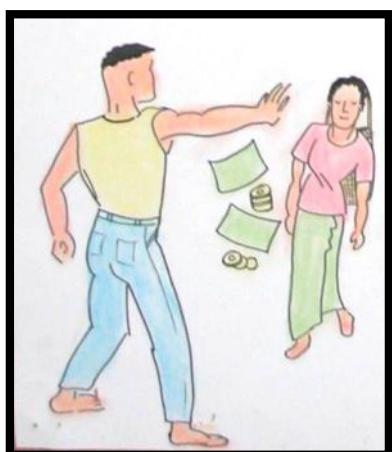
1 Kor 9: 24-27

O tovo mule ioe; O Gia a Nitane Deo,
o vasileki, o lotu. O rata a maki ge
kori ioe go lohoka kamumu na Bakovi
Dagi, a Korimule vomu.

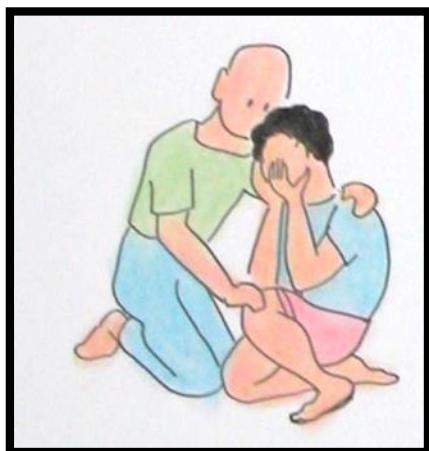
Gal. 5:16

Mu laho turana Hanu Kiripiripi,
lakea i uka ma mu gu ramai a
ningaru hale na kakaine mua.

Pil 4: 8-9

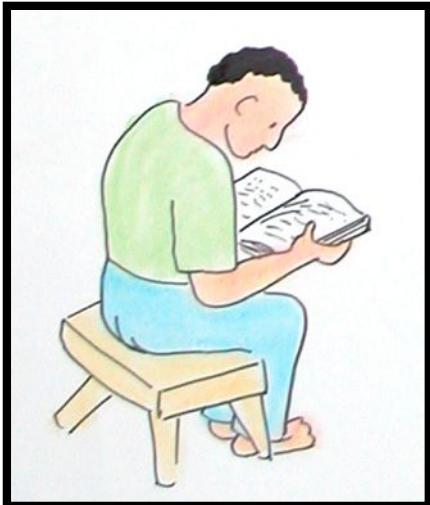
a maka naro i muholi, a maka naro ni
togo, a maka naro malamala, a naro
kiripiripi, a naro kamumu e huriki ri
ngaru, a naro e huriki ri kavurikea, a
maka maki i kamumu, a maka maki e
huriki ri kavurike, mu luhoi tata a maki
nga...

2 Tim. 2: 22

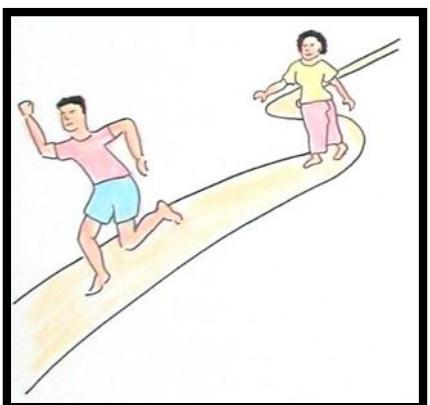
O malele ha vona a maka ningaru hale
i bele na niluhoi ne huriki a bakovi
karaba. O leho tora ni rata a naro
kiripiripi, ni luhoi torea a Vure. O
ngaru e huriki, o made na nivalemu ge
manga e huriki ranga ri malamala, ri
kavurikea a Vure...

Si gi lobo navai ni rata a naro hale?

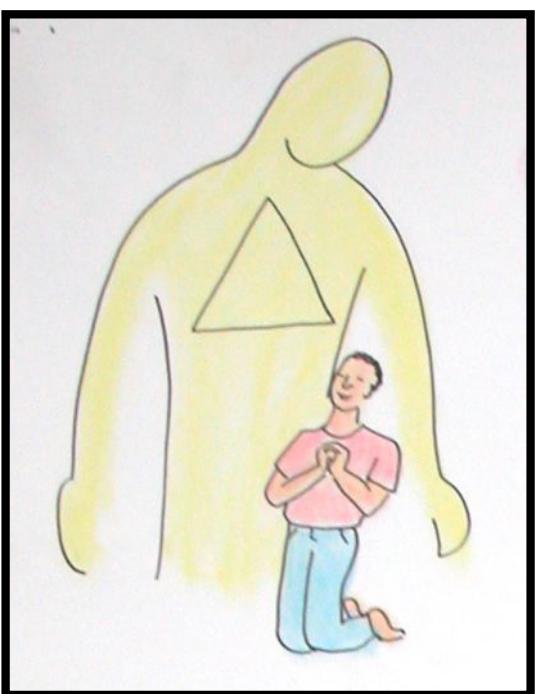
Song. 119: 11

A nitamu a tahoni na hategu, i uka
ma ga rata virihi ioe a naro hale.

Prov. 4: 14-15

Naha ni ramai a dala na bakovi
hale... o ha taroa, o vano.

**E Isu ia a kai a vain. Hita a
rahana. A viri i uka ma i rihi e
Isu, bara i keri ni rata a maki:
Ioan 15: 5,8**

**“Ge iau e tamane mua, ge mua e
huriki e tugu. Iau e Bakovi Dagi
Tuhaka Hateka a ta maea.” Mua
o huriki a hategu, a ngava nga a
Vure i ta muholi ne hita. I
mavonga, si gi lohopile a maka
rabu hale ri vakakatoki a
kakaine hita, a hanune hita. Si gi
mangenge na Vure, si gi bele
malamala. 2 Kor 6: 18-7: 1**

Lesson 17: I NAVAI SI GI PUGA VOROKI A NARO HALE NE HURIKI RANGA?

A vuhuna ngava: Na lesen iea, i tuveve polo a naro ni puga a naro hale, i vakasiri a narone Isu, i tovo hita si gi rata navai na tahuna si ngaru a viri tara ge puga vuroki a naro hale ne hita, o si gi puga vuroki navai a naro hale a viri i rata virihi hita vona.

A. Tamudi Hale (Posta 17a)

1. A tamudi hale i valai na tahuna si uka ma si rata voroki a hinihate ne hita.
2. I palea a kedu a kukuvalamu. Na tahuna i uka ma o matakari kamumua, bara i mavu, bara i ngara, ni palakudu voroki a kukuvalamu, o bara o mate! A nitamudi hale i maea. Na tahuna i uka ma o vakamatea, ra ni hinihate polotano na ni tamudi hale, i kara ni vakabele a maregoa ranga. A nitamudi hale i ara ni vakabele a matenga. Si lohoka ne huriki e tubune hita ri maea, a vuhuna ni koli a viri i rata hale ria, i vaka bele a matenga i kupo.
  - a. “Mu lobo liu ni vagima, ni hate madihi, ni ngava dagi lae, ni padi kidu. Ge lobo liu a rongova ne mua, mu lobo ni rata a naro hale lobo. Mu valemu kamumu, mu vadodo, mu valongo kaburungi a naro hale, i manga kunana a Vure i puga vuroki a naro hale ne mua na leho e Kristo i ratea.” Epe. 4:31-32
  - b. Hita e huriki si luhoi tora, si kara ni tamudihale. Epe. 4 i ta ta ne huriki ri luhoi tora. Epe. 4:17
3. A nitamudi hale i kara ni vakahale a nimadene hita turana a viri tara. I kara ni rata voroki a nivivi ne hita.

B. Si gi lohoka navai si tamudi hale? A kilakila vona, ra nga:

1. Bara o uka a nivivi.
2. Bara tahate tavula e huriki.
3. Bara o rata a ngava ni rata e huriki ri vasege.
4. Bara o kulirua
5. Barao hihiante.
6. I uka ma go ramai kamumu e Bakovi Dagi.

C. A viri i tamudi hale ge rata navai?

1. O nanea a Vure ge kori ioe go puga voroki a naro hale na viri, go rata voroki a nitamudihale.
2. Go vasileki, o habia na Vure a nitamudihale vomu.
3. O nanea a Vure ge vakasiria vomu i navai ra bakovi iea i habia vomu ra nimadihi iea. Ma ge ioe o rata a maki i vakahale muga a bakovi iea.

D. A Viri i vakabele a maregoa. (Posta 17b)

1. E huriki lobo ri hataki a nivagima i bele na tahuna si ta hale na viri, o a viri i rata hale hita, o na dala ranga. (Mat. 18:21)
2. Na tahuna a nivagima i bele, a dala i rua bara si ramai:
  - a. Tamudi hale, o koli a naro hale
  - b. O puga voroki a naro hale, o vakabele a nivalemu.

E. Si gi rata navai nahea si gi tamudi hale?

1. A viri i tahate malaviriri ge nanea a Vure ge puloa. A nihinilate a noro hale tara si gi mapulo vona. (Masia lesen 16)

2. Ni tahate i uka ma a naro hale. Pali si gi rata voroki malaviriri. Epe. 4:26-27
  - a. A maki hale ni rata virihi ioe vona, a ra dala ngane go ramaia?
    - (1) O tamudi hale
      - (1) Tamudi hale pololilo
      - (2) A naro ni koli polovavo
      - (3) Ratapile a nimade turana e huriki e turamu, ratapile mule ioe
    - (2) Ramai a dala ni puga vuroki a naro hale
      - (1) O ta turana a viri i rata hale ioe, o puga vuroki a naro hale vona.
      - (2) Naha ni luhoi tabu
      - (3) O matukapaga ngane.
- F. I navai si gi puga vuroki a naro hale ne huriki ranga?
  1. A vuhuna e Deo i puga vuroki a naro hale ne hita. Kol. 3:12-17
  2. A nita vakakika na vora i uka ma i dodo. Mat. 18:21-35
    - a. A matakari i puga voroki a vora i bole a K10mil.
    - b. Pali a vora iea i uka ma i puga voroki a viri i bole a K10 vona kunana.
  3. Si tahoka a leho, a ngava ni vakalongo. 2Ko. 5:16-20
    - a. Si leho na Vure koea na malala. V.20
    - b. A ngava si gi vakalongoa, si gi rata a bakovi ge valemu turana a Vure, a bakovi ge valemu turana a bakovi. v.18,19
  4. O laho malamala. Pili. 2:14-16, e Paulus i ta ni nugu tatea a nita na nimahuri.
- G. Na tahuna o rata hale pali tara a viri, o rata maea:
  1. O vasileki taro
  2. O vakalongo a Vure vona a maki o ratea.
  3. O vano, o vakalongoa a viri o rata hale vona. Naha ni takia vona a ra vuhuna o rata maea. Naha ni takia vona a maki hale i ratea. Mat. 5: 23-24, Mat. 7:3-5
  4. O koli, o kona. O habimule a maki o bole vona, ne vona ni rata a hini ge kamumu. Na tahna o panahoa tara maki, o habi mulea. Luk. 19:8-9
  5. O puga vuroki a naro hale na viri i rata hale ioe. Rom. 12:18 Ria ri koi ni puga vorokia a naro hale vomu, i uka ngava. A maki ne ria. Pali o toni ni valemu turana.
- H. A ra si gi ratea na tahuna a maregoa i dili na tara ne Kristo?
  1. O matai mule ioe. Si matai malaviriri a naro hale na viri tara, pali i uka ma si matai a naro hale ne hita. Hita i uka ma si malamala. Mat. 7:3-5. O rata voroki taro a naro hale vomu.
  2. Na tahuna a viri i luhoi tara i tahoka a naro hale, ni gi ta turana.
    - a. O vano, o ta turana. Mat. 18:15
    - b. Na tahuna i uka ma i longo mai ioe, o tuli tabua tara viri muru vano, muru ta turana. Mat. 18:16
    - c. Na tahuna i tababana ni longo taro, muru vakalogno a tara ne Kristo vona. Mat. 18:17
    - d. Ia i uka ma ge longo mai a tara ne Kristo, mu tono talea, pali mu ngarua. E Kristo i ta maea, si gi vasileki na pile ne hita. Mat. 5:44-46

I. Ge navai ni vagege pololilo na tara ne Kristo?

1. I riva a kakaina Kristo? Ge riva a kabu ri gi made na hunu? Rom. 12: 5 [1Ko. 12: 12-13; Epe. 4: 4]
2. Na tahuna a pakamu i padia a maki tara, i madihi, i uka ma go ta maea, “Ioe a paka hale ke.” I uka ma ge kamumu. O rata kamumua, bara i bele kamumu tabu. Na tahuna si marikoi ranga niluhoi na turane hita ne Kristo, i tahoka a dala si gi ramaia. Rom. 14:1-15:7.
Na tahuna i uka ma a maki ni vagege vona, ramai e Mat. 18:15-17. A maki ni vagege vona, a maki a Baibel i uka ma i takavakava vona.
3. Poloilo na tara ne Kristo, na parava ranga si ta hale na tara ranga, si taki ri vaperesi, o ri malai. Pali hita si gi leho palupu turane ria, si gi kori ria manga si matakari ra pakane hita, i palea a maki.
4. Na tahuna si ta hale ne turane hita ranga maea, ri vaperesi, o malai, a kakaine Kristo i hataki a nimadihi. Si matai a maka tara ne Kristo ri vagege, ri ha viliha lae. I navai si rata maea? Si rata maea, a vuhuna si kavurike mule hita. E Satan ni voroki tala na hunu a vuhuna i tahoka a niluhoi maea. Na tahuna si rata a maka rabu maea na tara ne Kristo, i uka ma si laho na dala ni puga voroki a naro hale turana ni vakabele a nivalemu.

Ta Palupu:

A ra si gi ratea? Si gi kori navai a tara ne Kristo na naro ni valemu, ni puga voroki a naro hale, ni rata vorokia ra ni madihi i vakabele a nivapida na kakaine Kristo?

A ra go ratea?

O tahoka a nitamudi hale? O ngaru ni puga voroki a naro hale, go valemu turana a viri tara? Go rata navai? O pelekadoa a dala go ramaia ni puga voroki a naro hale turana a viri i koi vona.

Bitterness comes from unresolved anger

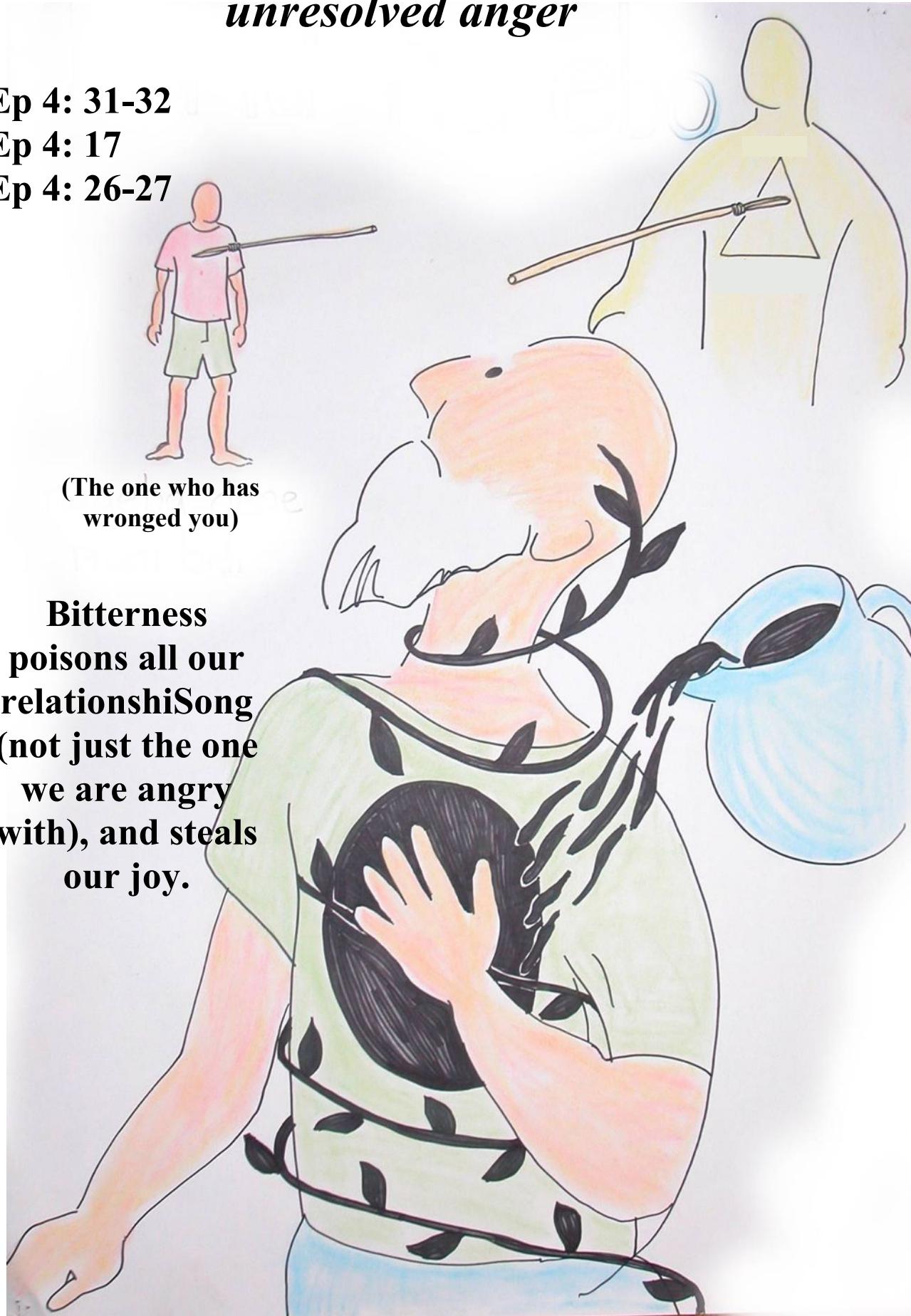
Ep 4: 31-32

Ep 4: 17

Ep 4: 26-27

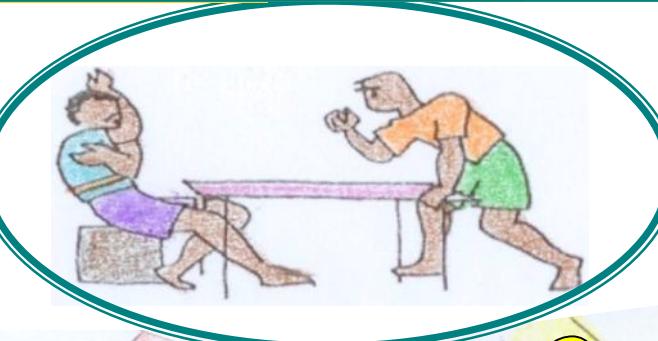
(The one who has
wronged you)

**Bitterness
poisons all our
relationships
(not just the one
we are angry
with), and steals
our joy.**

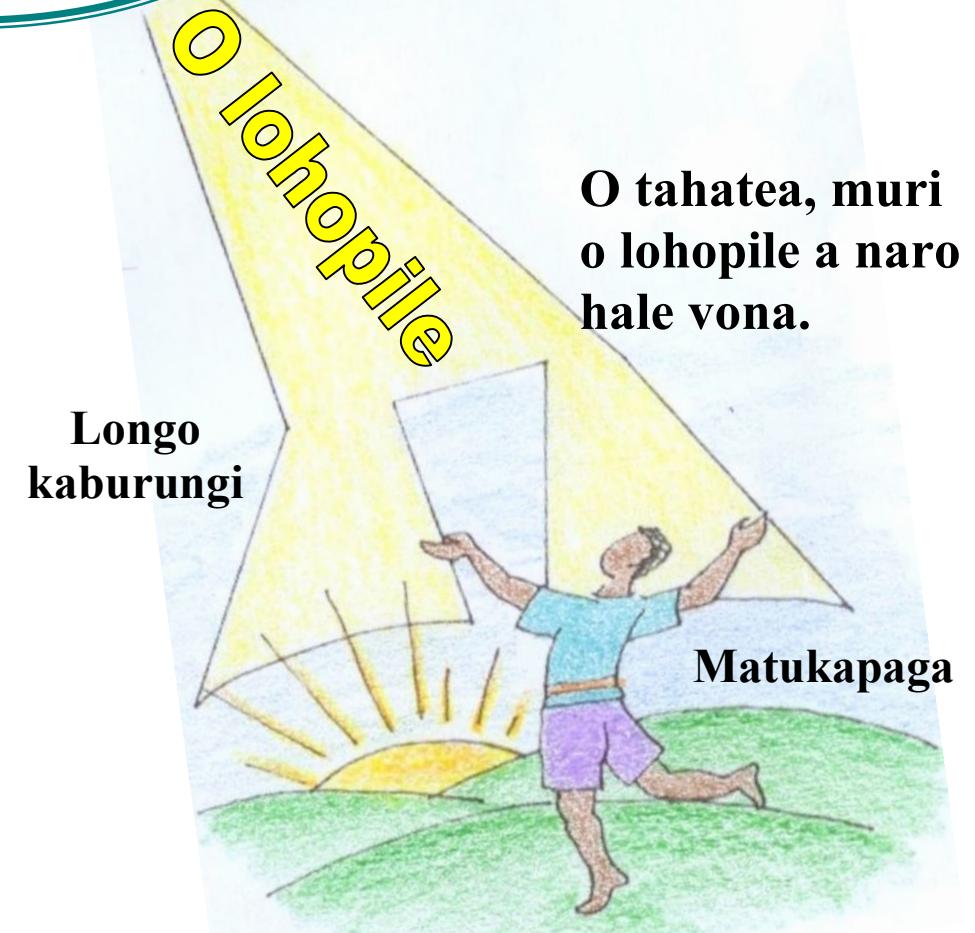
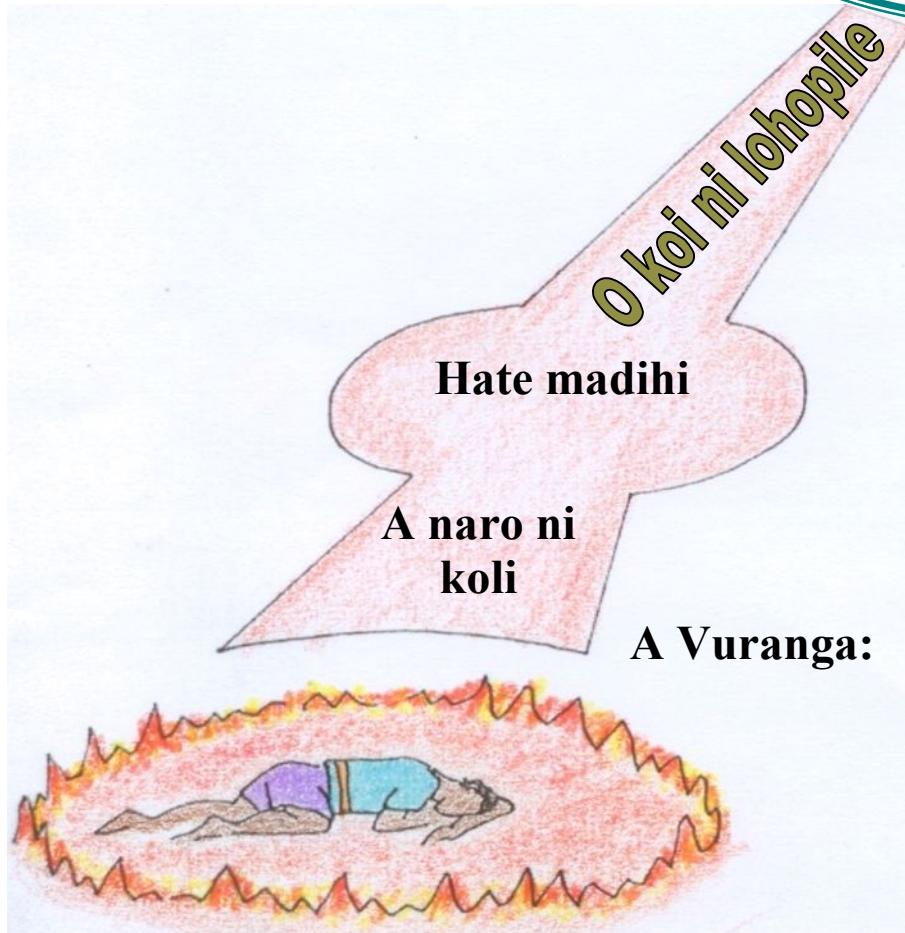

O lohopile a naro hale ne turamu o i uka?

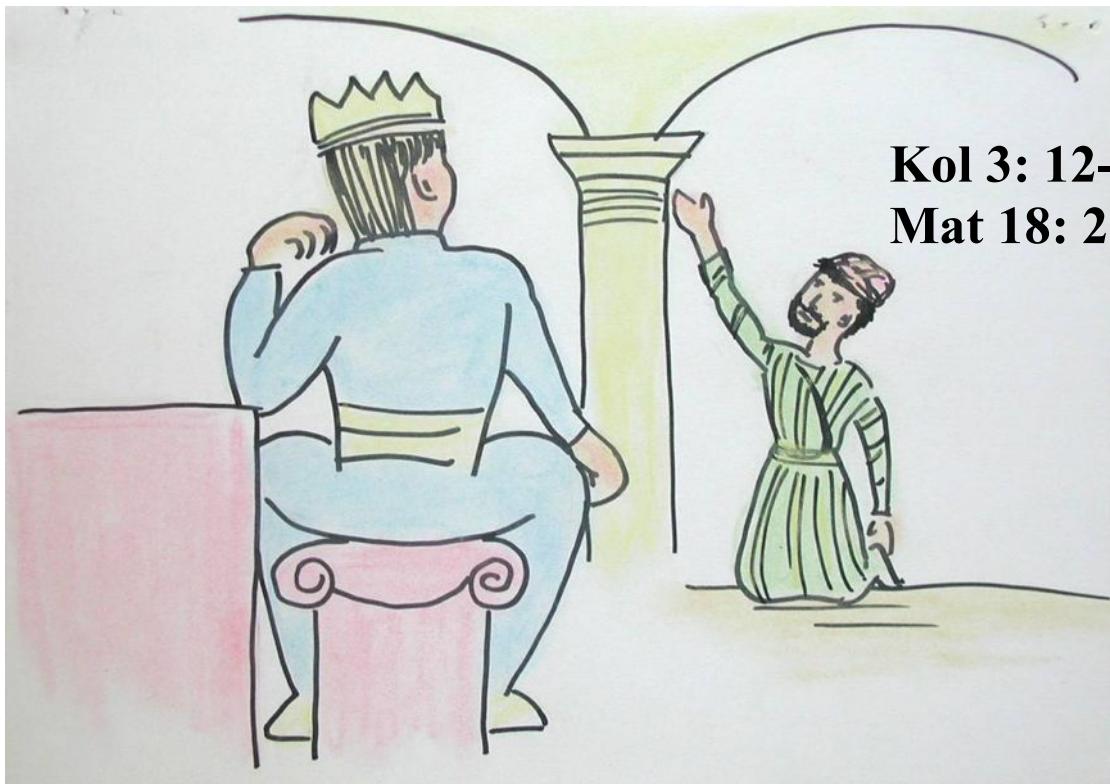
A viri i rata hale
ioe...

Mat 18: 21

I navai si gi lohopile a naro hale?

Kol 3: 12-17
Mat 18: 21-35

A hariki i ravunu vuroki a makoli na vora, ra K10 million.

---

2 Kor 5: 16-20
Pil. 2: 14-16a
Gal. 5: 13-15

Pali a vora iea i koi ni ravunu vuroki a makoli na vora turana, ra K10 kunana.

Lesson 18: A KABU KIROKO I RAMAI E KRISTO GE MADE NAVAI?

A Vuhuna ngava: A lesen iea i ta ta na kabu kiroko ri gi ramai e Kristo, a maki dagi. I ta ta na leho na bakovi, a ngatavine pololilo na kabu kiroko. A Vure i rata a kabu kiroko, i ngaru ge manga a tabeke e huriki pololilo na kabu kiroko iea ri gi bole a nikori, ri gi koru rike ni ramai e Kristo.

- A. A kabu kiroko i ramai e Kristo i mata navai?
  - 1. E Isu a maki dagi hateka ne huriki pololilo na kabu kiroko.
  - 2. Ri made kamumu na nivalemu.
  - 3. A narona bakovi rua e girihiina i vakasiri kamumu a niluhoi ne rua.
  - 4. A nimade ne ria i vakasiri a narona Vure.
- B. A leho na viri takutaku pololilo na kabu kiroko. (Posta 18a)
  - 1. E huriki a bakovi ri gi ngaru hateka e girihiine ria, i manga e Kristso i ngarua a tara vona. Epe. 5:25
  - 2. E huriki a bakovi i uka ma ri gi rata e tune ria ri gi rihate. Kol. 3:21
  - 3. E huriki a ngatavine ri gi togo e girihiine ria. Epe. 5:22
  - 4. E huriki a koma ri gi longototo e tamane ria e kinane ria. Epe. 6:1 [Kol. 3:20]
- C. A ra maki i kamumu vona a kabu kiroko i ramaia e Kristo?
  - 1. E huriki a bakovi ri gi vakasiri e tune ria ne Deo i ngaru hateka ria.
  - 2. E huriki a koma ri gi matai e tamane ria, e kinane ria ru ngaru hateke rua, ri gi lohoka vona a ningaru na Vure.
- D. A leho i polotara na tamana kinana koma. (Posta 18b)
  - 1. Na tahuna ru vangaru, i vakasiri a Vure tara i ngaru hita.
    - a. A kabu kiroko i manga a nita vakakika ne Kristo, a tara vona.
  - 2. A maki lobo o rata, o rata kamumu, ge vakasiri e huriki a koma ri gi laho navai.
    - a. E huriki a koma ri matai a maki, ri toni.
  - 3. A nimade na kabu kiroko vomu ni ramai a Vure ge vakasiri e huriki ranga na ningaru na Vure.
  - 4. Mu ngaru hateka e huriki e tumu.
  - 5. O matakari a ngavamu.
    - a. A ngava o taki, go ramaia.
  - 6. O vakasiri e huriki e tumu ri gi luhoi torea a Vure, a Nitana.
    - a. O vakasiri ria ni made madoru, ni gi a baibel
    - b. O tovo ria na ni vasileki.
    - c. O gi a baibel ri gi longo.
    - d. O vasileki ne ria takutaku na parava vakaroro.
    - e. O toni a bulumu ni tovo ria na naro kamumu.
- E. A leho na kabu kiroko i ramai e Kristo
  - 1. Ni tovo e huriki a koma na narona Vure.
  - 2. Ni tovo e huriki a koma ni pahadanu a naro hale na kakaine ria.
  - 3. Ni vakasiri e Kristo i ngaru hateka a tara vona.
  - 4. Ni vakatora a tara ne Kristo.
  - 5. Ni vakatora a tanga.

F. A leho na mata girihiua rua.

1. A leho na bakovi

- a. Ge muga na kabu kiroko vona i manga e Kristo i muga na tara vona. Epe. 5:23
- b. Ge ngaru hatekeea e girihiua, ge tuhoria. Epe. 5: 25, 28-29; Kol. 3: 19
- c. Ge togoa e girihiua. 1Pe. 3:7

2. A leho na ngatavine.

- a. Ge togoa e girihiua. Epe. 5: 22; Kol. 3: 18
- b. Ge made polotano ne girihiua. Epe. 5: 22; Kol. 3: 18

3. E huriki a tara na Vure ri gi vatogo. Epe. 5: 21; Kol. 3: 12-17

G. A leho na kinana, tamana koma. 2Ti. 1:5

1. A kinana tamana koma ru matakari a kabu kiroko.

2. Ru gu matakari e tune rua:

- a. A kakaine ria
- b. A niluhoi ne ria
- c. A hanune ria

3. Ru gu tovo kamumu ria ni laho kamumu.

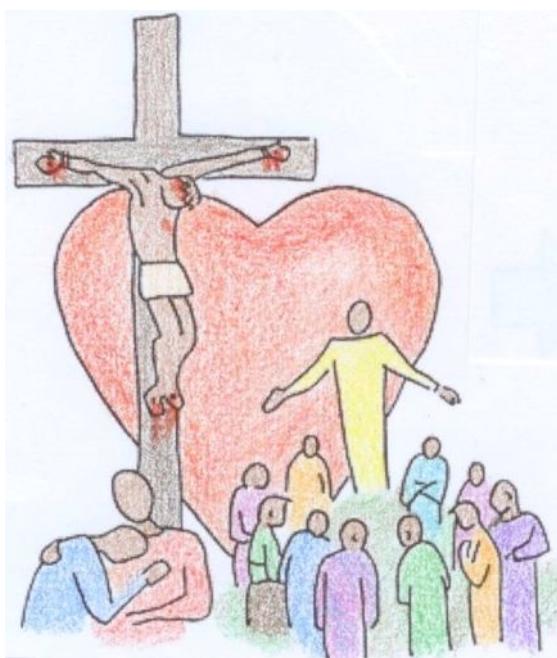
- a. Na tahuna ri longo toto, bara i tahoka a kanena kamumu, bara ri matukapaga.
- b. Na tahuna ri longo taro, bara i tahoka a mapana, bara i kolo ria.

4. Si gi vakamadihi e tune ria, i manga a Vure i vakamadihi e huriki e tuna, a vuhuna i ngaru ria. Hib. 12:5-11

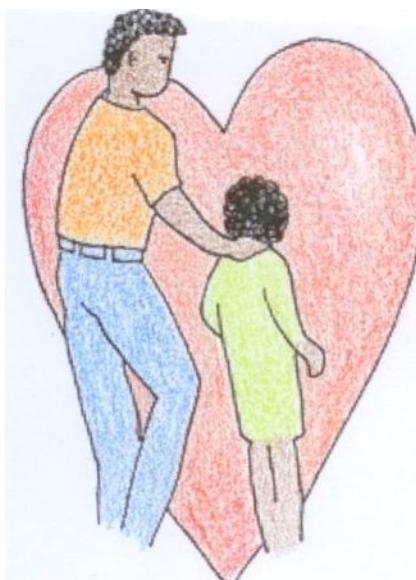
A Nimade na Kabu i manga a hanuna narona Vure.

Mua e huriki a bakovi, mu ngaru hateka e girihi mua, i manga e Kristo i ngaru hateka a tara vona, i mate na murina. *Ep 5:25*

Mua e huriki a ngatavine, mu longototo e girihi mua, i manga a hini mu longototoa e Bakovi Dagi. *Ep 5:22*

E huriki a koma ri gi lohoka vona a Vure i ngaru ria na tahuna ri matai a tamane kinane ria ri vangaru. *2 Tim. 1: 5*

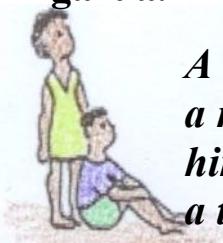
Mua o huriki a tamana koma, naha ni tahate vakaroro e huriki e tune mua. Bara mu tahate vakaroro ria, bara i madihi a hatene ria, ri rihate. *Kol 3: 21*

E huriki a tamana koma ri gi ramai a naro na Vure, ri gi ngaru e tune ria.

A Leho na Kinana Tamana Koma

1

A kinana a tamana koma ru vangaru i vakasiri a koma vona a Vure i ngarua.

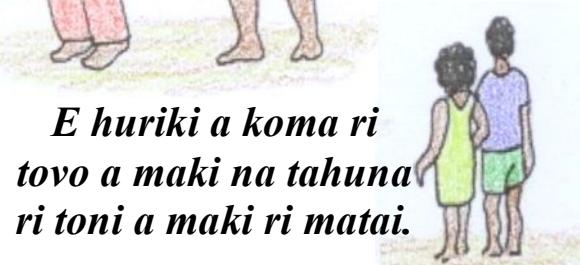

A kabu kiroko i manga a nita vakakika na hini e Kristo i ngarua a tara vona.

2.

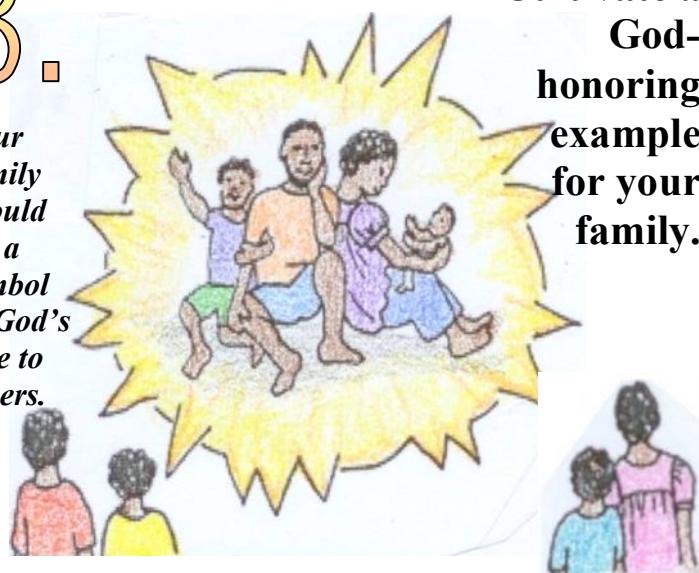
A maki lobo o rata, o vakasiri a naro kamumu.

E huriki a koma ri tovo a maki na tahuna ri toni a maki ri matai.

3.

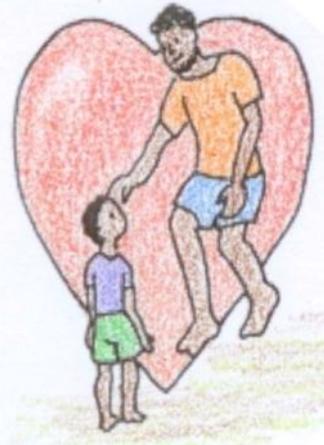
Your family should be a symbol of God's love to others.

Cultivate a God-honoring example for your family.

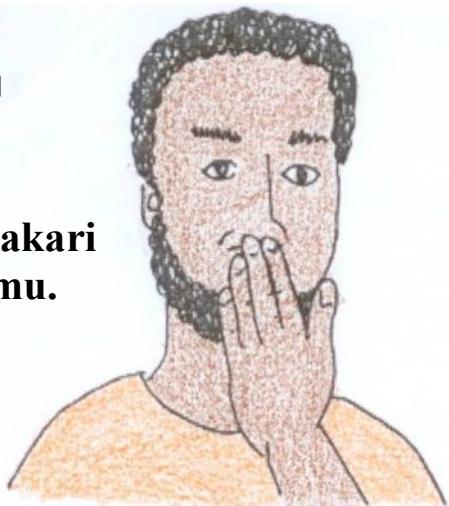
4.

O ngaru e tumu.

5.

O matakari a nitamu.

Make your words count.

Build your child's trust in God, and His Word.

6.

Model devotions.

Take turns praying at meal times.

Read and tell Bible stories to your children.

Pray for each other regularly.

Put most of your effort into your child's heart and character training.

Lesson 19: O PELEKADO, O HABI A NGAVA

A vuhana ngava: Na tahuna o pelekado kamumu, o habi kamumu a ngava, bara i nangi kamumu na tuline huriki ri longo. Bara ri longo kilala, ri ramai. A lesen ieia tovo a viri ge matai kado kamumu a nitana Vure, ge habi kamumu a ngava.

A. Ni pelekado a ngava.

1. O vasileki, a Vure ge habi a niluhoi kamumu vomu. 2Ti. 2:2 [Sng. 127:1-2]
2. O bole a lohkanga:
  - a. E rei ge longoa?
  - b. A ra ngava i kamumu ri gi longoa?
  - c. A ra maki o ngaru ria ri gi ratea?
3. O vulaki a nitana Vure go tovo e huriki vona.
  - a. O gi kamumu, o matai kado.
  - b. O rata a tuhana ngava.
  - c. A ra vuhanu ngava na maka ves nga?
  - d. A nitana Vure nga, i ta navai vona:
    - (1) A Vure
    - (2) E Kristo
    - (3) A Hanune Deo
  - e. A ves nga, i habi ranga ngava si gi ramaia?
  - f. I habi ranga nita muholi?
  - g. I habi ranga nita pupukari?
  - h. A Vure i ta navai vomu?
  - i. O gi pali a ves nga, a ra go ratea ngane?
4. O bole palupu ranga maki ge kori ioe ni tovo.
  - a. O matai ranga maki e huriki bara ri vivi vona, i rata ria ri gi longo kamumu.
    - (1) Drama, stori, posta, hanuna maki
  - b. O bole palupu a maka maki ge kori ioe ni tovo
    - (1) Hanuna maki...

B. O ru kamumu a ngava:

1. A ngava muga
2. A ngava dagi ge rua, tolu, va, o lima
3. O habi a nita vakakika o a nuverei na ngava dagi taku taku.
4. A nilobona ngava

C. O habi a ngava

1. O taki taro ria vona a ra go vara vona.
2. A maka ngava dagi takutaku, o taki tala na naro legelege.
3. O vara lobo, o taki tabu a maka ngava dagi taku taku.
4. E huriki ri longo ri gi vata vona, ri gi vakabele a naro ri gi ramaia.
5. O taki tabu a maka ngava dagi, o koli a maka ninana ne huriki.

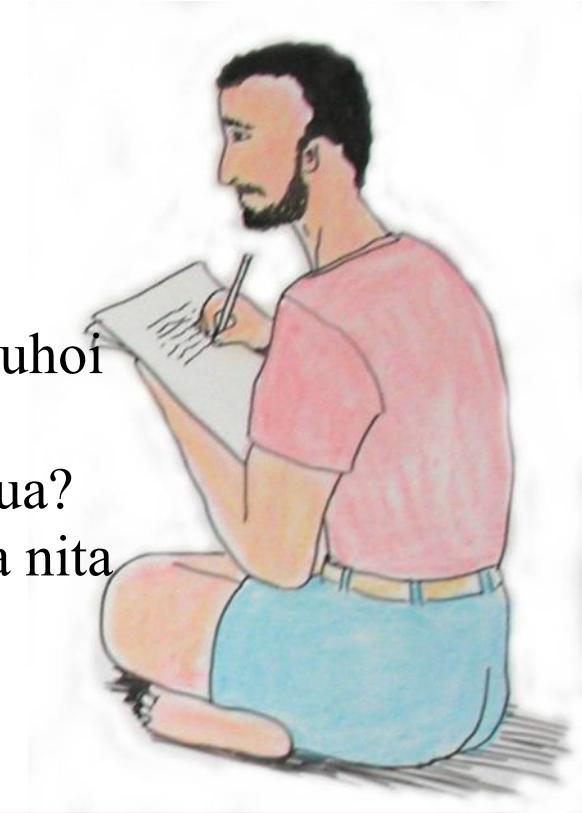
O Pelekado o Habi a Ngava

2 Tim. 2: 2

Mataikado kamumu

A Ninana i va:

1. A Niluhoi dagi – i ta navai a maka ves nga? A ra a niluhoi dagi vona?
2. Vure – I ta navai vona a Vure (Tamana, Tuna, Hanunua?)
3. Nitovo – a maki si gi rata, a maki i uka ma si gi rata, a nita muholi.
4. Teu – a ra si gi rata ngane?

A Tuhana

1. A ngava muga
2. A maka ngava dagi (2-5)
3. A nuverei
4. A nilobona, a ra si gi rata?

A ngava muga

1. Ngava dagi muga
- nuverei
2. A ruana ngava dagi
- nuverei
3. A toluna ngava dagi
- nuverei

A nilobona ngava